Kerkenvisie

1

2

3

Erfgoed Zeeland

COUP

In opdracht van: Gemeente Noord-Beveland
maart 2023

Noord-Beveland

Colofon

Gemeente Noord-Beveland

Titel	Kerkenvisie Noord-Beveland
Status	Definitief
Datum	maart 2023
Adviseur	Erfgoed Zeeland/ COUP B.V.
Door	Miranda van Hoorn- de Lange (Gemeente Noord-Beveland)
	Heleen Agterhuis (COUP)
	Henk Jan Lekkerkerk (COUP)
	Jos Schrijen (COUP)
	David Koren (Erfgoed Zeeland)
	Jan van de Voorde (Erfgoed Zeeland)
	Marjolein Dik (Erfgoed Zeeland)
Vormgeving	Yurr Studio
Afbeeldingen	Erfgoed Zeeland, reliwiki, J.P. Sinke/gergeminfo.nl, Reliwiki

Copyright © 2023 Erfgoed Zeeland & COUP B.V.

De grootst mogelijke zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport. Echter voor onvolledigheden met betrekking tot deze rapportage, op welke grond dan ook, kan COUP B.V. en/of de samenstellers daarvan op geen enkele wijze verantwoordelijk worden gesteld. De door u verstrekte persoonlijke gegevens in verband met de opdracht zullen niet aan derden verstrekt worden. Op de inhoud en de presentatie van deze rapportage berust een intellectueel eigendomsrecht van Erfgoed Zeeland en COUP B.V.

Toelichting foto's voorpagina

1. De Katse Kerk
Verschillende kerken zijn multifunctioneel te gebruiken waarbij ook nog ruimte is voor de religieuze functie.

2. Voormalige Gereformeerde Gemeente van Colijnsplaat
Verschillende voormalige kerken zijn nu in gebruik als woning of bedrijfspand.
Foto: gergeminfo.nl

3. Kerk van de Gereformeerde Gemeente in Kamperland
Nog in 7 kerkengebouwen op Noord-Beveland worden kerkdiensten gehouden. Hiervan zijn 5 kerkgebouwen nog in eigendom van een kerkgenootschap. De kerken in Kats en Kortgene zijn verkocht aan een stichting, maar deze worden nog wel voor diensten gebruikt.
Foto: J.P. Sinke

Inhoud

Colofon		2
Inhoud		3
Voorwoord		4
1.	Inleiding	5
2.	Onderzoeksmethode	8
3.	Feiten en cijfers	10
4.	Onderzoeksresultaten: Cultuurhistorisch onderzoek	20
5.	Onderzoeksresultaten: Beleidskader	27
6.	Onderzoeksresultaten: Toekomstverwachting	30
7.	Onderzoeksresultaten: Sterkte-zwakteanalyse	35
8.	Conclusies & aanbevelingen	38
9.	Actieplan	49
Bijlage 1	Kerkenpaspoorten	53
Bijlage 2	Voorbeelden van Zeeuwse herbestemde kerkgebouwen	71
Bijlage 3	Overzicht subsidieregelingen	77

Voorwoord

Het is mij een genoegen u hierbij onze kerkenvisie aan te bieden. Een visie waar lang aan is gewerkt en veel energie is ingestoken. Maar ik kan wel zeggen dat er een mooi product voor ons ligt. Een lijvig document met veel informatie en foto's. Maar het geeft tevens een inkijk in de mooie kerkgebouwen die onze gemeente rijk is.
Het was een genoegen om te zien hoeveel mensen hierbij intensief of minder intensief hebben samengewerkt.

Een woord van dank aan alle eigenaren van onze kerken voor hun betrokkenheid. Iedereen is trots op zijn of haar gebouw.
Toch is het meer dan jammer te zien dat zoveel gebouwen niet meer in functie zijn of haar functie dreigen te verliezen. Of om met de kerken te spreken: het is verdrietig te constateren dat de kerkgebouwen die gebouwd zijn om mensen bij het Woord te brengen of te houden, daar niet meer voor gebruikt worden of het aantal bezoekers snel afneemt. Tegelijkertijd ligt hier voor onze gemeente een verantwoordelijkheid en een uitdaging om waar dat mogelijk is de gebouwen te behouden. Zeker die met een rijke geschiedenis of karakteristieke uitstraling. Daar zijn en blijven we over in gesprek met de eigenaren en kijken met hen wat de mogelijkheden zijn.

Een bijzonder woord van dank wil ik hier richten naar Jan van de Voorde en Miranda van Hoorn die hier bijzonder veel energie in hebben gestoken met een warm hart voor het onderwerp!

Wethouder Adrie van der Maas

1. Inleiding

De start van de kerkenvisies in Nederland

Het belang van religieus erfgoed wordt steeds meer erkend. Ook al zijn niet al onze kerkgebouwen van onmisbare architectonische waarde, ze zijn wel het middelpunt van dorpen, steden en wijken. Het zijn ook gebouwen die vaak herinneren aan belangrijke momenten in het leven van mensen, ook voor hen die niet gelovig zijn.

Wanneer er kerkgebouwen gesloten worden, leidt dit vaak tot discussies tussen kerkeigenaren, mensen die gelovig zijn of in de buurt wonen en deskundigen. Deze discussies kunnen soms jarenlang duren, waardoor in de tussentijd de staat van de kerkgebouwen hard achteruit gaat en de kosten van het herstel onnodig oplopen. Voor een visie op de toekomst van kerkgebouwen is onderzoek, samenwerking en keuzes maken nodig. Het stimuleren van het opstellen van kerkenvisies is opgenomen in de beleidsbrief Erfgoed Telt (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mei 2018). Hierin staat dat het kabinet de ontwikkeling van kerkenvisies op gemeentelijk niveau wil ondersteunen.

In deze kerkenvisies moet er aandacht zijn voor de (dreigende) leegstand van religieus erfgoed en de instandhouding en herbestemming hiervan. Het onderzoek van de kerkenvisies gaat over alle kerkgebouwen, en andere gebedshuizen, die voor de religieuze functie zijn gebouwd.

Voor de uitvoering van deze kerkenvisies heeft het Rijk €13,5 miljoen aan middelen beschikbaar gesteld. Vanaf 2019 konden gemeenten een beroep doen op deze middelen door het aanvragen van een specifieke uitkering. De gemeente Noord-Beveland heeft deze uitkering in 2019 aangevraagd en datzelfde jaar toegezegd gekregen.

Ontkerkelijking in Nederland

De ontkerkelijking in Nederland is al een lange tijd bezig en zet nog steeds door. Driekwart van de Nederlanders zegt dat ze weinig of helemaal geen behoefte heeft aan kerken en dat deze niet in hun levensstijl passen. De daling komt voor in de meeste kerken, behalve in de orthodox-protestantse kerken (lees: orthodoxe en bevindelijke gereformeerde denominaties). Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) doet regelmatig onderzoek naar de ontkerkelijking in Nederland. Uit het onderzoek ‘’Buiten kerk en moskee’’ (SCP-2022) is gebleken dat Nederland geen gelovig land meer is. De voorspelling is dat er tot 2030 nog zo’n 1700 kerken zullen sluiten (Colliers International, Verkoop van kerken in Nederland, februari 2021).

Noord-Beveland staat, als een van de 13 Zeeuwse gemeenten, hierin niet op zichzelf. Ook in deze gemeente zijn er steeds minder kerkgangers. Het gemeentebestuur van Noord-Beveland heeft in 2020 besloten om een kerkenvisie op te stellen. Met een rijksbijdrage van € 25.000,= zijn Erfgoed Zeeland en COUP Urban Producers ingehuurd als onafhankelijke instanties om, net als in de 12 andere gemeenten in Zeeland, het traject te begeleiden. Door één gezamenlijke aanpak komt er uiteindelijk ook een provinciaal kerkenoverzicht tot stand. Als laatste heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) dit traject ondersteund via het programma Toekomst Religieus Erfgoed.

Kerkgebouwen en kerkgemeenschappen in de gemeente Noord-Beveland

Op een enkele kerk van een specifieke geloofsgemeenschap na, neemt het kerkbezoek af en staat het religieus erfgoed op Noord-Beveland onder grote druk. Van de 16 in het onderzoek betrokken kerkgebouwen resteren slechts 5 kerkgebouwen met een in hoofdzaak religieuze functie. Binnen de gemeente Noord-Beveland hebben 4 kerkgebouwen de status van rijksmonument: de Dorpskerk in Colijnsplaat, de Katse Kerk, de Nicolaaskerk in Kortgene en de Opstandingskerk in Wissenkerke met 2 monumentale orgels.

Het doel van de kerkenvisie

De vraag die centraal staat in het maken van de kerkenvisie is: Hoe behouden we dit betekenisvolle erfgoed binnen de gemeente Noord-Beveland, nu en in de toekomst? Wat zijn de mogelijkheden om te komen tot een kerkenbestand met een duurzaam toekomstperspectief en welke keuzes moeten daarvoor worden gemaakt?
Om hierop een goed antwoord te kunnen geven moeten er eerst andere vragen worden beantwoord, zoals:

- Hoe ziet het kerkenbestand van Noord-Beveland eruit?
- Hoe gaat het met de bijbehorende kerkgemeenschappen?
- Hoe kijken deze eigenaren naar de toekomst?
- Welke rol spelen de kerken momenteel in hun directe omgeving?
- Welke kerken blijven hun religieuze functie behouden?
- Welke ambities hebben kerkgemeenten als organisatie en met hun gebouw?
- Willen kerkgemeenten in hun kerkgebouw een combinatie maken met andere functies: bijvoorbeeld cultureel of maatschappelijk?
- Kunnen de eigenaren van de kerken het onderhoud zelf betalen en kan het bestuur van de deze kerken zo'n taak aan?
- Wat is de cultuurhistorische waarde van de kerken, individueel en in het geheel bezien?
- Welke geschiedenis van de dorpen wordt door de gebouwen verteld?
- Hoe kan een deels of geheel nieuwe, en toekomstbestendige, invulling van een kerkgebouw een belangrijke bijdrage leveren aan de toekomst van een stad of een dorp?
- Welke maatschappelijke behoeften in 2035 kunnen kerken, ooit gebouwd als ontmoetingsruimten, vervullen?
- Kunnen we sociaal-maatschappelijke functies verplaatsen naar kerkgebouwen?
- Krijgen we er spijt van als we kerken een woonfunctie geven? Met zo'n 'onomkeerbare' herbestemming zal een kerkgebouw nooit meer publiek 'beleefbaar' zijn. Weg is weg? Of is die afweging per kerk en situatie verschillend?

Het is belangrijk om deze vragen te stellen en te beantwoorden, want:

- Kerken behoren tot het belangrijkste culturele erfgoed van Noord-Beveland.
- Kerken vormen met hun torens bakens in het landschap en laten daarbij de aanwezigheid van dorpen en steden zien. Wat gebeurt er als dit aanzicht verdwijnt?
- Door de ontkerkelijking hebben veel kerkbesturen het moeilijk en is de verantwoordelijkheid voor het onderhouden van een (monumentaal) kerkgebouw erg zwaar.
- Sommige kerkeigenaren willen hun gebouw 'eigentijdser' inzetten of zoeken aanvullende inkomstenbronnen door bijvoorbeeld hun gebouw mede voor een ander doel te gebruiken, een zogenaamde 'nevenbestemming'.
- De gemeente Noord-Beveland is verantwoordelijk voor het beleid over allerlei onderwerpen die invloed kunnen hebben op kerkgebouwen.

Denk bijvoorbeeld aan: sociaal domein (zorg en welzijn), ruimtelijke ordening (leefbaarheid, parkeren) en economie (recreatie en toerisme). Ook heeft de gemeente goede contacten met overheids- en kennispartijen. Het zou jammer zijn als contacten en potentiële partners niet benaderd en benut worden met als gevolg onvoldoende dialoog tussen gemeente en kerkeigenaren.

- Herbestemmen kost tijd. Daarom is het belangrijk dat meerdere partijen het zien aankomen wanneer een gebouw dreigt leeg te komen. Dan kunnen eerder plannen worden gemaak om hierop in te spelen. En dan is er genoeg tijd om te onderzoeken of er bijvoorbeeld een maatschappelijke of andere publiekstoegankelijke functie is, in afstemming met buurt- of dorpsbewoners. Dit zorgt ervoor dat er kerkgebouwen worden behoed voor langdurige leegstand, verval, onnodige kosten of zelfs voor sloop.
- Een kerkenvisie geeft de kans om het totale plaatje te overzien. Hierdoor ontstaat er inzicht en bewustwording om overkoepelende onderwerpen te onderzoeken en acties in gezamenlijkheid aan te pakken.
- De aantrekkingskracht van dorpen, de economie en de waarden van vastgoed worden allemaal positief beïnvloed door goed onderhouden waardevol erfgoed, zoals kerkgebouwen.
- Niemand wil spijt krijgen van beslissingen rondom kerkgebouwen. Daarom is het belangrijk om vanuit alle hoeken naar de toekomst te kijken. Kunnen we de betekenisvolle rol van kerken door de tijd heen behouden, maar wel omzetten naar meer moderne en relevante invullingen voor nu en in de toekomst?

Zodat we het bijzondere erfgoed op een goede manier doorgeven aan de volgende generaties, zoals generaties voor ons ook hebben gedaan.

Het opstellen van een kerkenvisie is geen definitieve oplossing. Het is een inventarisatie en biedt door middel van aanbevelingen een denkrichting, koers en ambitie. Hierbij zijn kerkeigenaren de belangrijkste partijen, maar waarbij ook de gemeente van belang is. Ook de inwoners van Noord-Beveland en enkele organisaties binnen de gemeente kunnen een belangrijke rol vervullen.
Samen met de vertegenwoordigers van de kerken en kerkeigenaren is er een goed beeld van de kerkenopgave in de gemeente Noord-Beveland ontstaan. Dit heeft zich in deze kerkenvisie vertaald tot de kerkenpaspoorten die een actueel overzicht van het kerkenbestand in de gemeente Noord-Beveland geven. Ook wordt in de kerkenvisie ingegaan op de feiten en cijfers, de (cultuur)historie van de gemeente, de beleidskaders, toekomstverwachting en de sterkte en zwaktes. De conclusies en aanbevelingen zorgen vervolgens voor en gezamenlijk actieplan, waarmee de kansen op een duurzame toekomst voor de kerkgebouwen groter moet worden.

Gezamenlijke ambitie

De ambitie van dit kerkenvisietraject is om alle betrokkenen te inspireren en energie te geven om de toekomst van de kerkgebouwen op Noord-Beveland op een zorgvuldige wijze kansrijker te maken. Zo kan er gewerkt worden aan een toekomstbestendig kerkenbestand in de gemeente Noord-Beveland.

2. Onderzoeksmethode

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed stelt bij de verstrekking van de decentrale uitkering geen eisen aan de vorm van een kerkenvisie. Voor de kerkenvisies in de provincie Zeeland is voor alle gemeenten eenzelfde aanpak gekozen om ook op provincieniveau de belangrijkste overeenkomstige thema's te kunnen herkennen en aan te pakken. Binnen deze aanpak is er ruimte voor flexibiliteit en maatwerk per gemeente en per kerkgebouw.

Een kerkenvisie gaat vooral om het creëren van een gesprekstafel tussen de eigenaren of gebruikers en de gemeente. Centraal in dit onderzoek staan kennismaken, luisteren naar elkaar en open staan voor elkaars belangen en perspectief. Vervolgens gaat het er om tot doelgerichte actie(s) te komen.

Het proces is opgedeeld in 2 fases. Fase 1 betreft de kerkenvisie, fase 2 het verdiepend onderzoek en vervolgacties. Fase 1 bevat de volgende stappen:

1. Gesprekken voeren met eigenaren en gebruikers met als doel kennismaken, doelstellingen van de kerkenvisie bepalen en de toekomstverwachtingen van de kerkeigenaren in beeld te krijgen;
2. De bouwkundige staat van alle kerkgebouwen in beeld brengen door het uitvoeren van een bouwkundige scan, waarbij de conditie van funderingen, van gevels, vensters en deuren, van de kapconstructie(s) en van de dakbedekking en goten wordt beoordeeld;
3. Uitkomsten van de gesprekken bespreken in een workshop met gemeenteambtenaren met als doel de opgave en toekomstige ontwikkelkansen te verkennen.
4. Het uitvoeren van cultuurhistorisch onderzoek op basis van onder meer de interieurbeschrijvingen van kerkinterieurs van Museum Catharijneconvent. Van elke kerk is een kerkenpaspoort gemaakt (zie bijlage 1):
5. Opstellen conceptrapportage en conclusies, aanbevelingen en vervolgacties bepalen op gemeentelijk en provinciaal niveau;
6. Terugkoppeling naar eigenaren en daarbij de gemeenschappelijke thema's, ontwikkelkansen en vervolgacties te bespreken.
7. Opleveren kerkenvisie en bestuurlijk besluitvormingsproces.

In deze rapportage zijn de opbrengsten van de kerkenvisie (fase 1) opgenomen (peildatum 1 januari 2021) met als belangrijkste onderdelen:

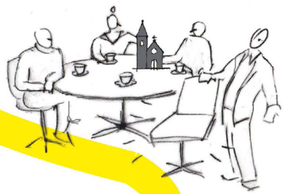
- Een inventarisatie van alle (16) kerkgebouwen binnen de gemeente Noord-Beveland;
- Een overzicht van de doelstellingen waarmee kerkeigenaren en de gemeente Noord-Beveland dit kerkenvisietraject willen insteken;
- De kerkenopgave waar Noord-Beveland voor staat;
- Aanbevelingen voor een vervolg om te komen tot een toekomstbestendig kerkenbestand.

Het kerkenvisietraject in de gemeente Noord-Beveland is gestart in juni 2020. Door de Corona-maatregelen is de projectplanning fors uitgelopen. Het concept kerkenvisie is op 8 december 2022 in de informatieve vergadering van de gemeenteraad en op 12 december 2022 in een bijeenkomst met vertegenwoordigers van de kerken en de particuliere eigenaren van de kerkgebouwen gepresenteerd. De eigenaren van alle kerkgebouwen zijn in de gelegenheid gesteld om tot 15 januari 2023 te reageren. Er zijn 11 reacties ingediend. Deze reacties zijn verwerkt in een Antwoordnotitie en waar mogelijk verwerkt in de defintieve visie.

Onze aanpak

Fase 1a: Inventariseren

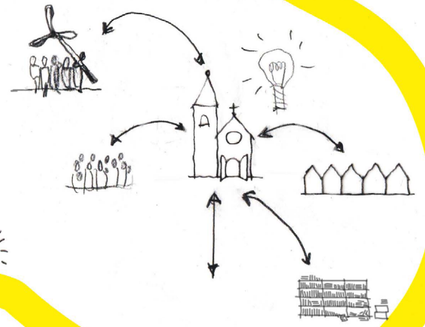
Fase 1b: Analyseren en rapporteren

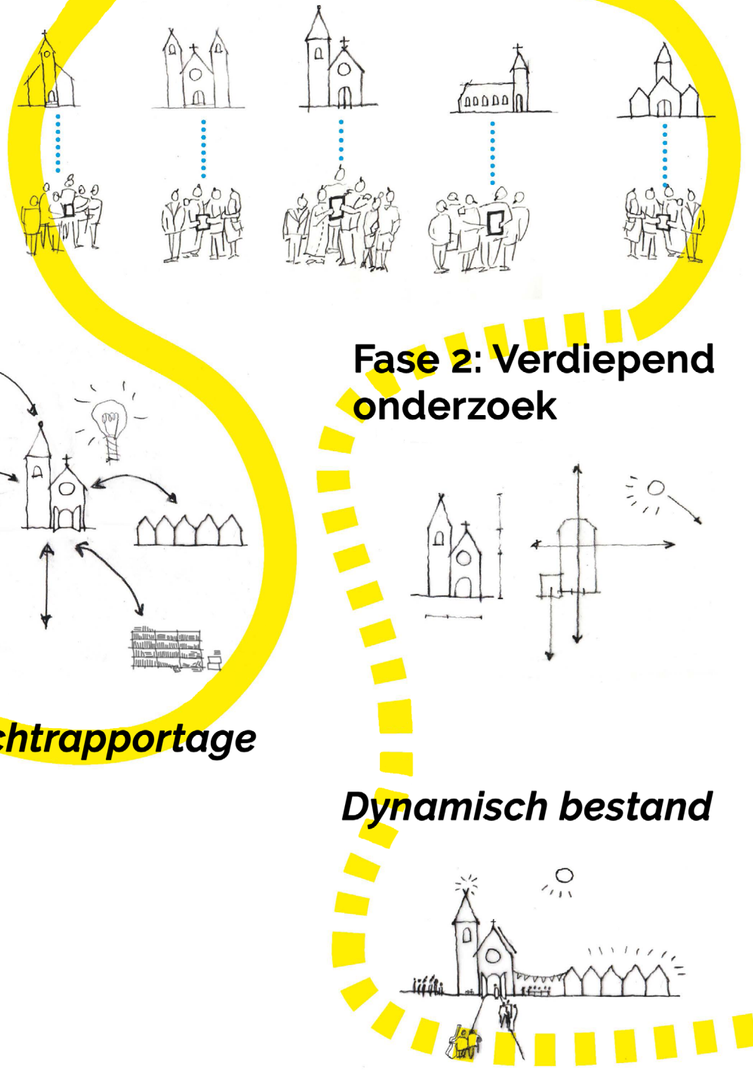

(de deuren staan open)

Stoplichtrapportage

Kerkenvisie

Fase 2: Verdiepend onderzoek

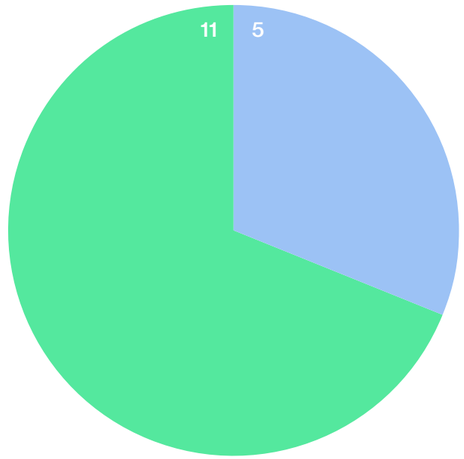
Dynamisch bestand

3. Feiten en cijfers

Functies van kerken

De gemeente Noord-Beveland telt 16 gebouwen die “als gebedshuis zijn gebouwd en als zodanig nog herkenbaar zijn” (definitie van de RCE voor het vaststellen van een overzicht van gebedshuizen, dat als basis dient voor het opstellen van een kerkenvisie). De kerkgebouwen die niet als gebedshuis zijn gebouwd en kerkgebouwen die volledig zijn gesloopt, zijn buiten beschouwing gelaten. Voorbeelden daarvan zijn de voormalige Rooms-Katholieke toeristenkerk op Camping De Molenhoek in Kamperland en de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt die kerkte in de voormalige Christelijke school aan de Veerweg 53 in Kamperland.

Van de 16 kerkgebouwen zijn er inmiddels 11 herbestemd en hebben er dus nog 5 een religieuze functie. De term herbestemd is daarbij ruim genomen. Ook kerkgebouwen waarbij de religieuze functie inmiddels een nevenbestemming betreft worden onder deze term geschaard. Dit geldt bijvoorbeeld voor de Katse Kerk te Kats en de Nicolaaskerk te Kortgene. De kernen Colijnsplaat en Kamperland hebben ieder 4 kerkgebouwen, in Geersdijk staan 3 kerkgebouwen en in Kortgene en Wissenkerke staan ieder 2 kerkgebouwen. Kats is de enige kern met 1 kerkgebouw. De Nicolaaskerk in Kortgene en de Katse Kerk in Kats zijn herbestemd, maar worden door Protestantse Gemeente De Ontmoeting ook nog voor kerkdiensten gebruikt. Het overzicht van de kerkgebouwen en de functies ziet er per kern als volgt uit:

Colijnsplaat	
Vm. Gereformeerde Kerk	Woning
Vm. Gereformeerde Gemeente	Bedrijf / werkplaats
Dorpskerk	Religieuze functie met nevengebruik
Vm. Oud Gereformeerde Gemeente	Woning

Geersdijk	
Ontmoetingskerk	Woning
Vm. Hervormde Kerk	Woning
Vm. Gereformeerde Kerk	Bedrijfs-/ opslagruimte

Kamperland	
Vm. Oud Gereformeerde Gemeente	Bedrijf/kapsalon
Gereformeerde Gemeente	Religieuze functie
Dorpskerk	Horeca/restaurant
De Ark	Religieuze functie

Kats	
Katse Kerk	Multifunctioneel gebruik met religieuze functie

Kortgene	
Gereformeerde Gemeente	Religieuze functie
Nicolaaskerk	Multifunctioneel gebruik met religieuze functie

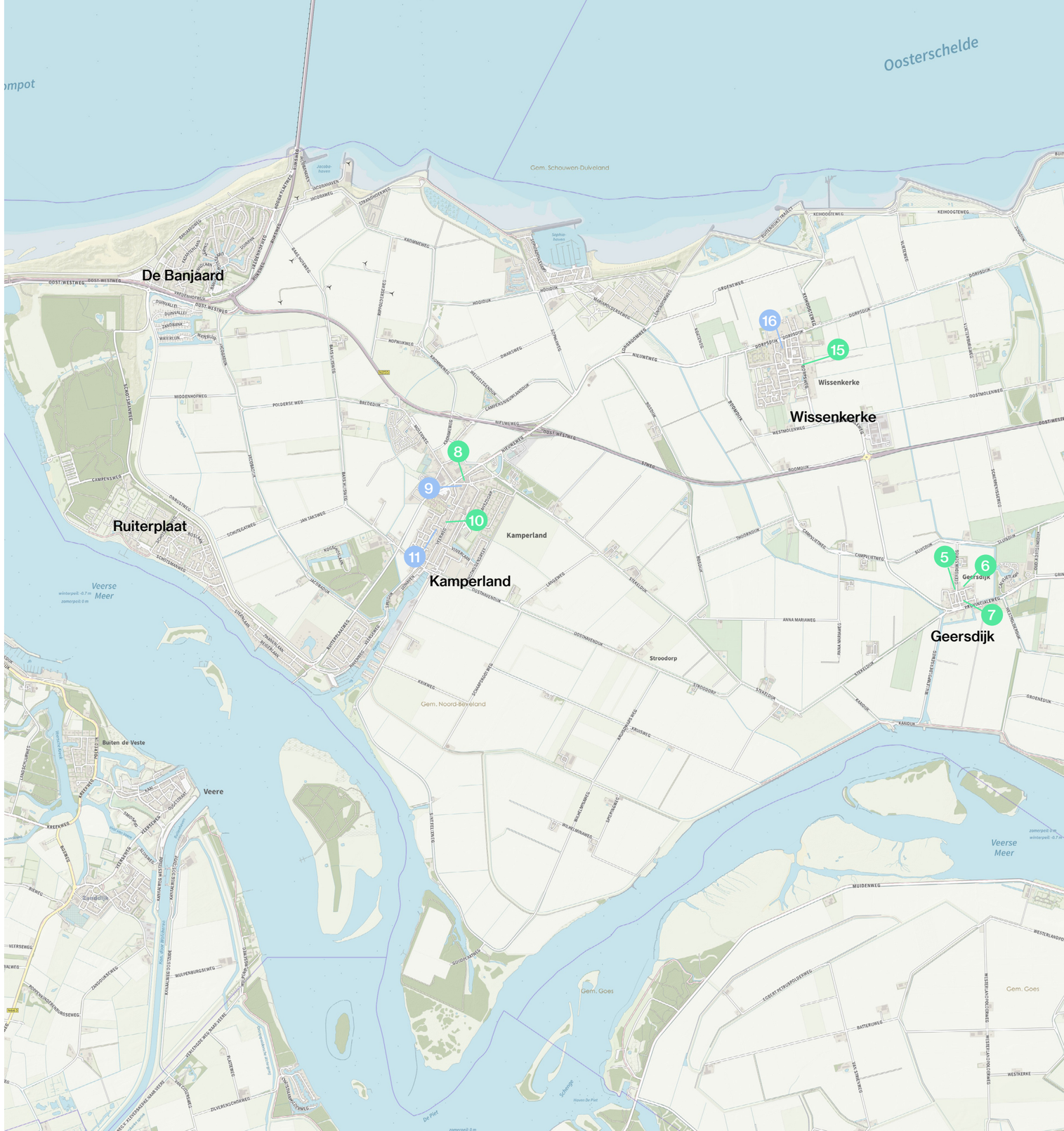
Wissenkerke	
Vm. Gereformeerde Kerk	verenigingsgebouw
Opstandingskerk	Religieuze functie

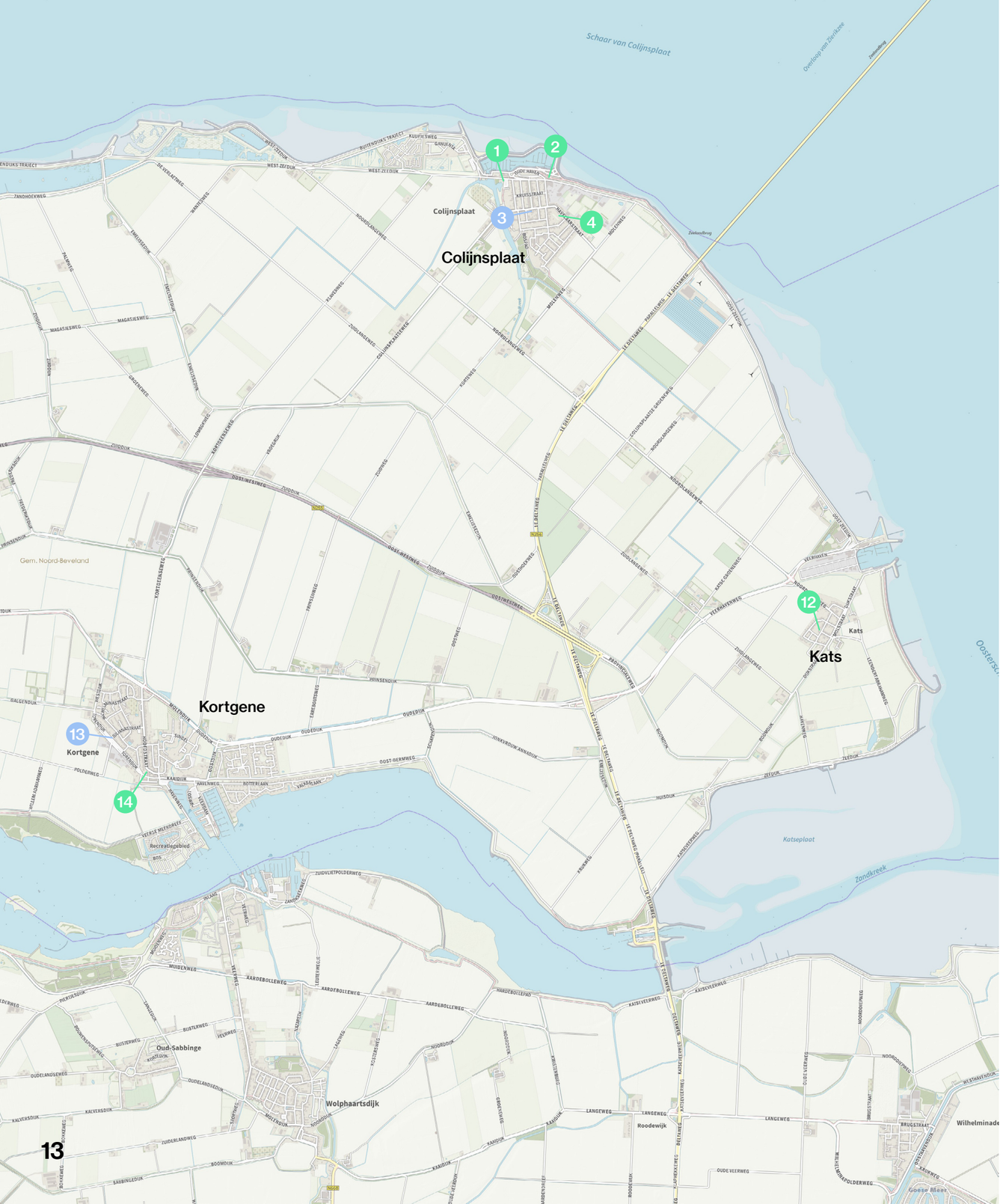

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16

Functies van kerken

- Religieus gebruik
- Herbestemd

5 Ontmoetingskerk
6 Hervormde Kerk
7 Gereformeerde Kerk
8 Oud Gereformeerde Gemeente
9 Gereformeerde Gemeente
10 Dorpskerk
11 De Ark
15 Gereformeerde Kerk
16 Opstandingskerk

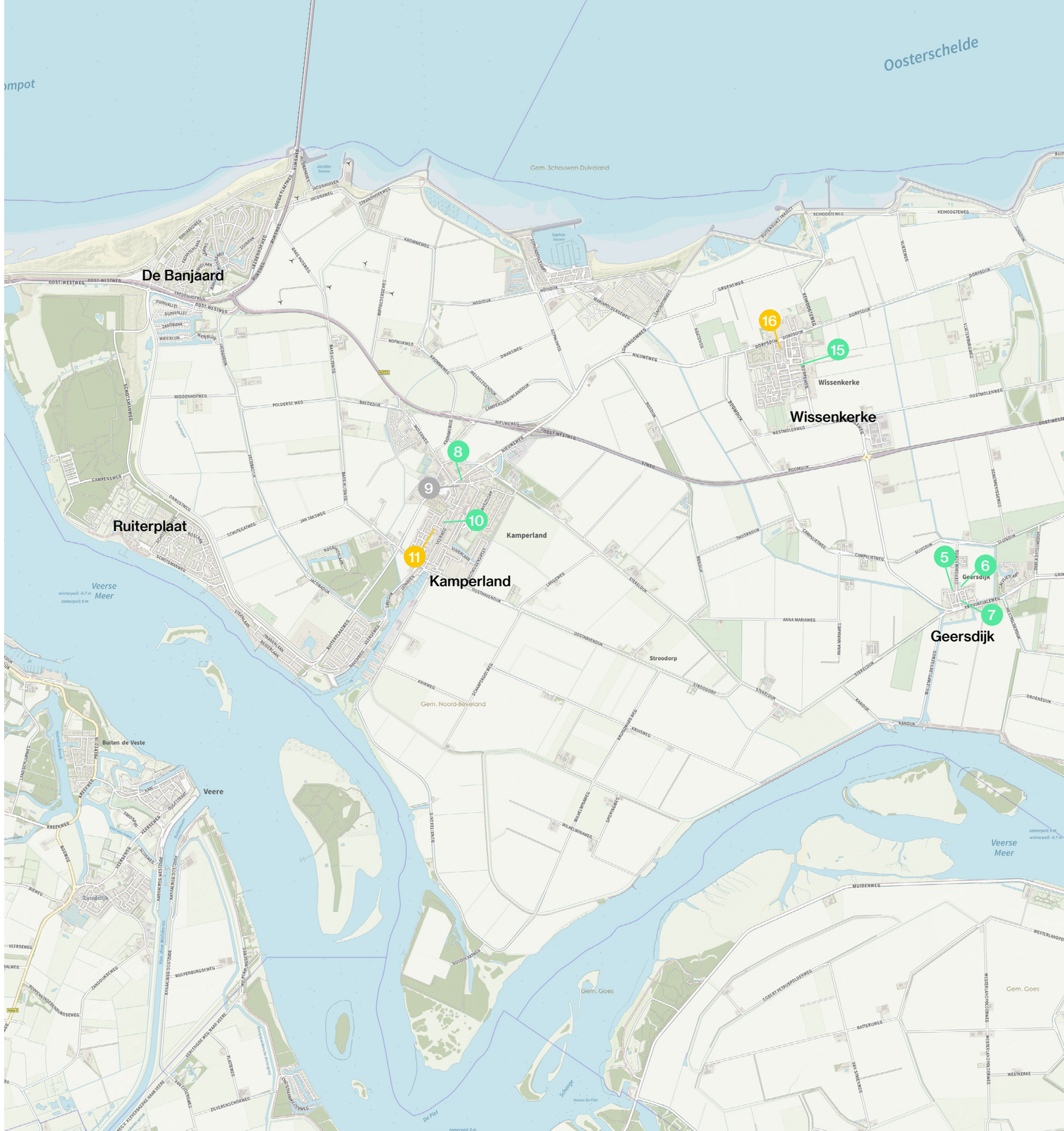

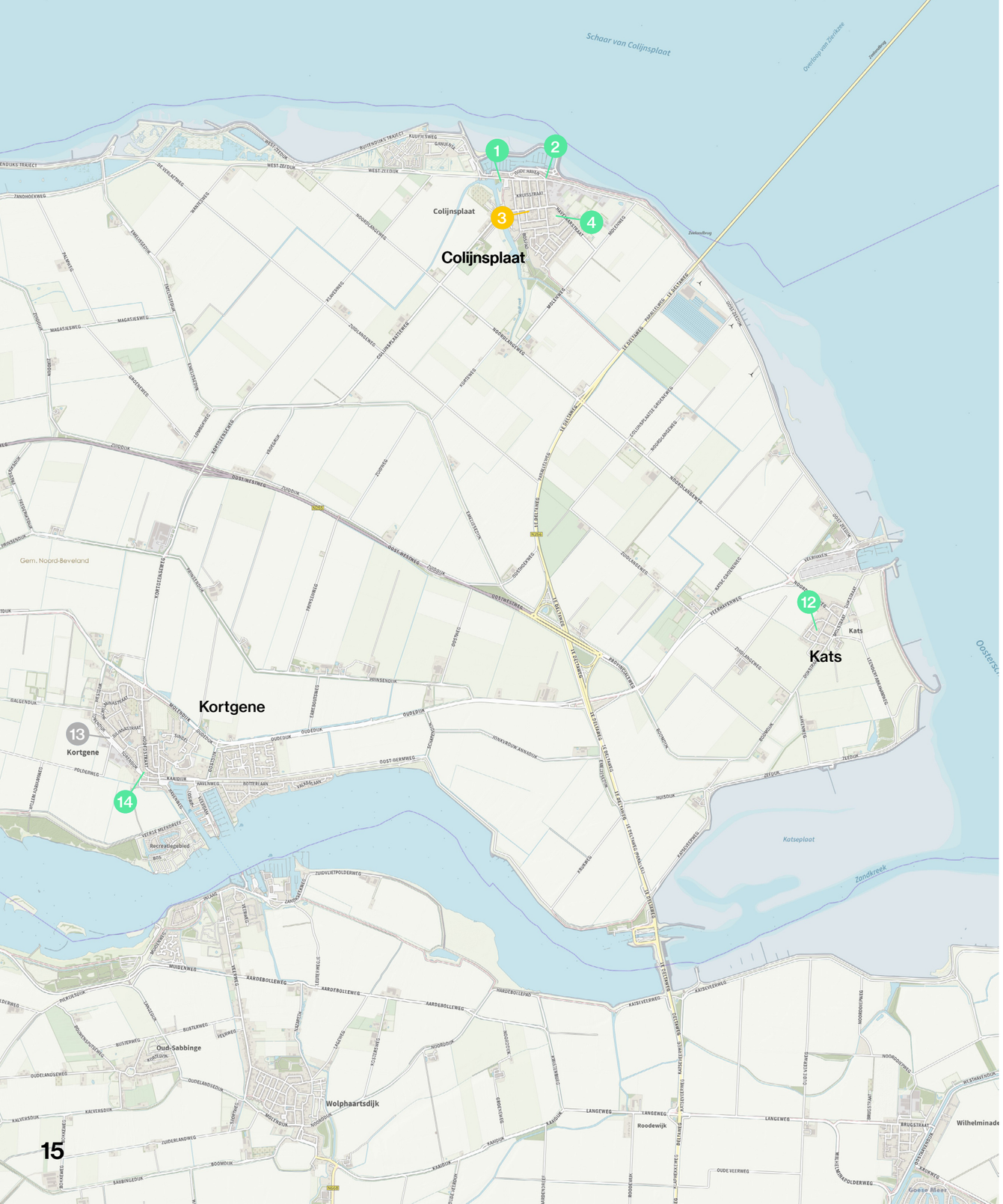
1. Gereformeerde Kerk
2. Gereformeerde Gemeente
3. Dorpskerk
4. Oud-Gereformeerde Gemeente
12. De Katse Kerk
13. Gereformeerde Gemeente
14. Nicolaaskerk

Denominaties

- Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
- Bevindelijk gereformeerd
- Herbestemd/leegstaand

- 5 Ontmoetingskerk
- 6 Hervormde Kerk
- 7 Gereformeerde Kerk
- 8 Oud Gereformeerde Gemeente
- 9 Gereformeerde Gemeente
- 10 Dorpskerk
- 11 De Ark
- 15 Gereformeerde Kerk
- 16 Opstandingskerk

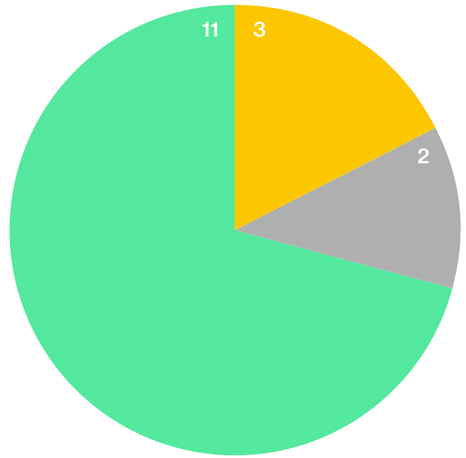

1. Gereformeerde Kerk
2. Gereformeerde Gemeente
3. Dorpskerk
4. Oud-Gereformeerde Gemeente
12. De Katse Kerk
13. Gereformeerde Gemeente
14. Nicolaaskerk

Denominaties

Binnen de gemeente Noord-Beveland zijn nog slechts 2 denominaties aanwezig, de PKN met 3 kerkgebouwen en de Gereformeerde Gemeente met 2 kerkgebouwen. De PKN maakt daarnaast ook nog gebruik van de Nicolaaskerk in Kortgene en de Katse Kerk in Kats. Het kleine aantal denominaties is een gevolg van het grote aantal kerksluitingen/ herbestemmingen dat heeft plaatsgevonden en de fusie van de hervormde en gereformeerde kerken tot de PKN. Daarnaast zijn er na de Reformatie op Noord-Beveland tot 1960 geen Rooms-Katholieke kerken geweest. Dit komt mede doordat de Nassaus na het verdrinken van Noord-Beveland in 1530/1532 bij de hernieuwde inpoldering ervoor zorgden dat de Protestantse kerk hier tot 1960 de enige kerk bleef. Tenslotte zijn alle op Noord-Beveland aanwezige kerkelijke gemeenten klein, waardoor het bij afsplitsingen niet altijd mogelijk is gebleken een eigen kerkgebouw te blijven gebruiken.

Het toeristenpastoraat op Noord-Beveland

Tot 1960 waren er geen Rooms-Katholieke kerken geweest op Noord-Beveland. Een uitzondering was het toeristenpastoraat in Kortgene (Nicolaaskerk) en een speciaal voor dit doel vanuit een boerenschuur gevormde kerk in Kamperland.

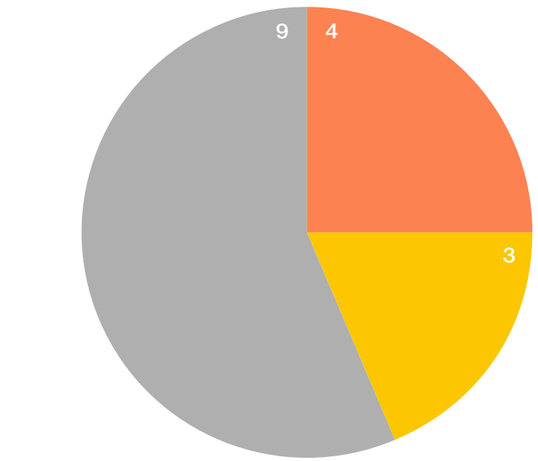
Vanaf 1960 werd vanuit Goes het Rooms-Katholieke toeristenpastoraat op Noord-Beveland verzorgd. Het is lange tijd behelpen geweest. Er is onder meer gekerkt in een (particuliere) bungalow, in café Duinlust, in een Amerikaanse legertent en in een stal. In 1965 werd een voorziening gebouwd bij Camping De Molenhoek aan de Molenweg in Kamperland. Gedurende de zomermaanden was deze in gebruik als Strandkerk, in de winter als caravanberging. De Strandkerk is op zondag 18 juli 1965 in gebruik genomen tijdens een bijzondere mis die werd opgedragen door deken C. Holtkamp van de parochie Goes. De strandkerk is vanuit deze parochie bediend. De intentie was om een permanent kerkgebouw op Noord-Beveland te bouwen. Er zijn echter tot medio jaren 80 kerkdiensten gehouden in deze kerk.

Monumentale status en bouwperiode

Van de 16 kerken die in het onderzoek zijn betrokken hebben er 4 de status van rijksmonument.Het gaat daarbij om de kerkgebouwen in Colijnsplaat (Dorpskerk), Kats (Katse Kerk), Kortgene (Nicolaaskerk) en Wissenkerke (Opstandingskerk).
Deze laatste kerk heeft de status van rijksmonument te danken aan de beide monumentale orgels, het Vollebregtorgel en het Müllerorgel. Er zijn geen kerkgebouwen uit de Wederopbouwperiode (1940-1970) als beeldbepalend aangewezen.

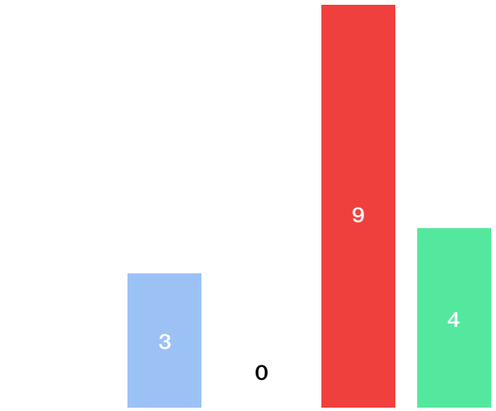
Van de 16 kerkgebouwen dateren er 3 uit de 17e eeuw. Dit zijn de rijksmonumentale kerken in Colijnsplaat, Kats en Kortgene. Uit de periode 1850-1940, de periode van de jonge(ere) bouwkunst, dateren maar liefst 9 kerkgebouwen, terwijl er in de Wederopbouwperiode (1940-1970) 4 kerken zijn gebouwd. Eén kerk (van de Gereformeerde Gemeente in Kortgene) is weliswaar in 1927 gebouwd, maar heeft als gevolg van de Watersnoodramp van 1953 een torenfront gekregen dat vooral de architectuur van de Wederopbouw uitdrukt. De gemeente Noord-Beveland kent (nog) geen gemeentelijke monumentenlijst.

Tijdens het onderzoek zijn er 3 nu nog niet beschermde kerkgebouwen beoordeeld als beeldbepalende gebouwen. Nader onderzoek naar de cultuurhistorische - en/of architectuurhistorische waarde van deze gebouwen kan aanleiding zijn voor het mogelijk maken van een gemeentelijke monumentenlijst. De 3 waardevolle gebouwen zijn de Dorpskerk in Kamperland, De Ark in Kamperland en de kerk van de Gereformeerde Gemeente in Kortgene.

Monumentale status

- Rijksmonument
- Beeldbepalend
- Niet beschermd

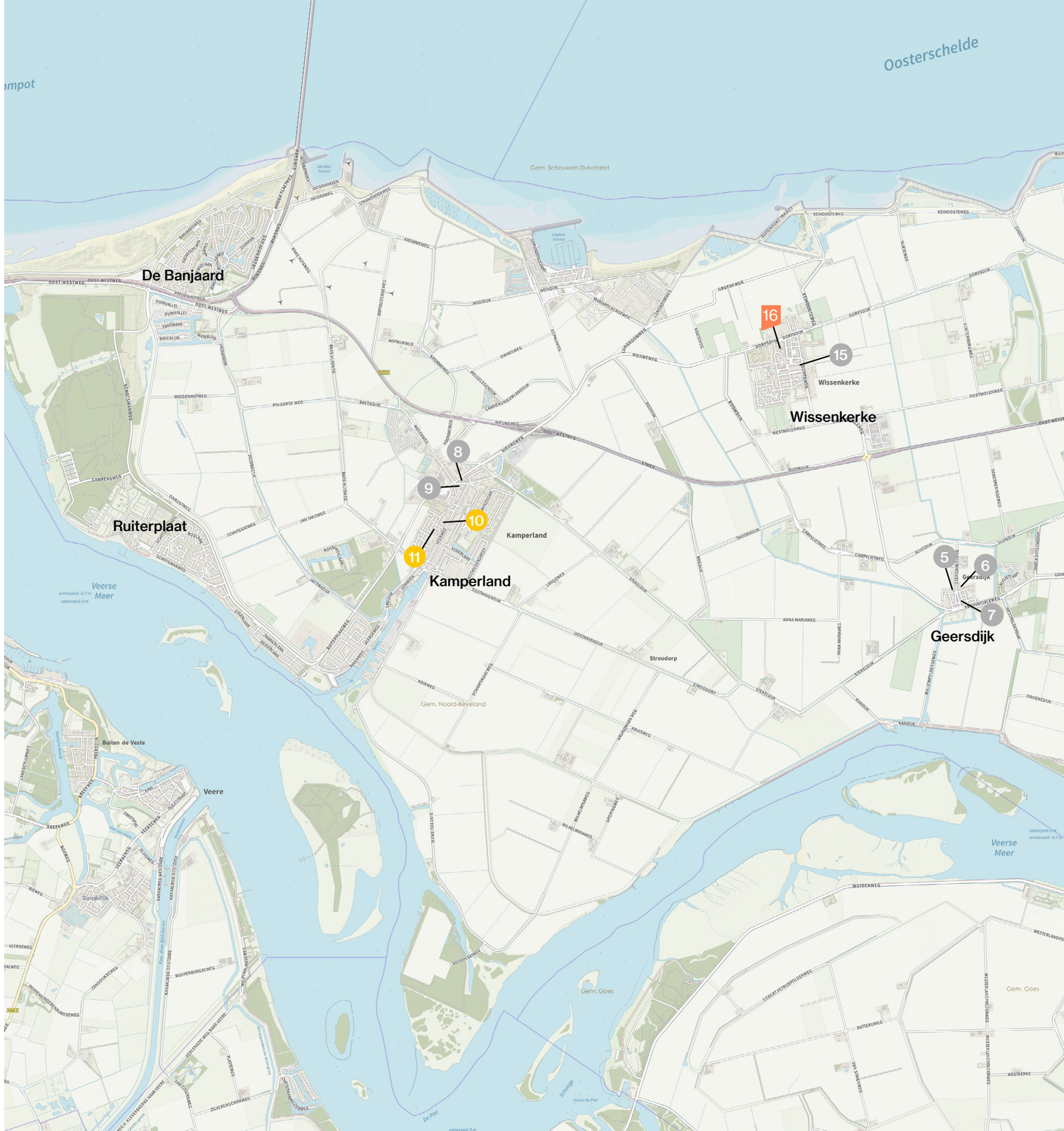
Bouwperiode

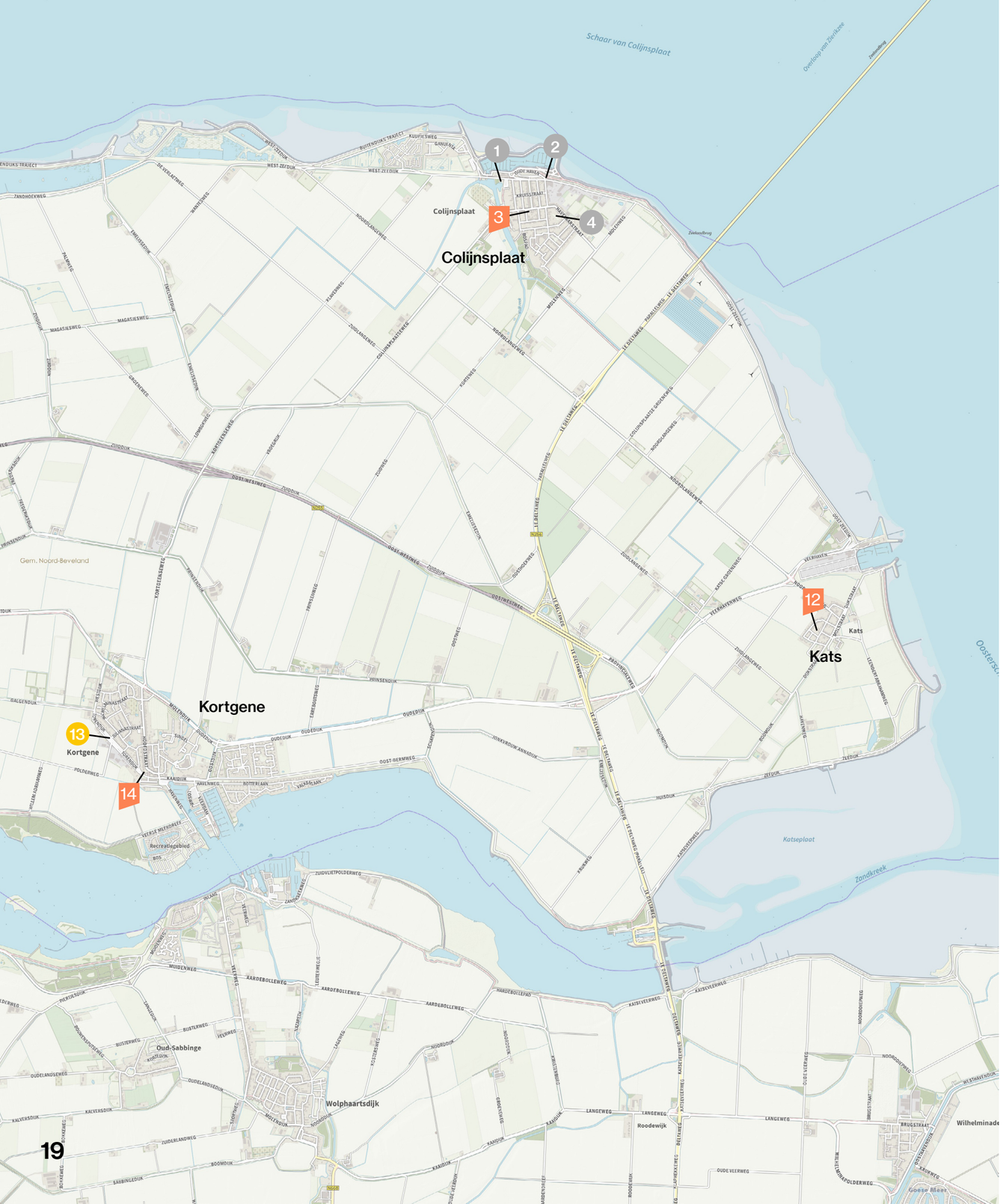
- 1500-1700
- 1700-1850
- 1850-1940
- 1940-1970

Monumentale status en bouwperiode

- Rijksmonument
- Beeldbepalend
- Niet beschermd

5 Ontmoetingskerk
6 Hervormde Kerk
7 Gereformeerde Kerk
8 Oud Gereformeerde Gemeente
9 Gereformeerde Gemeente
10 Dorpskerk
11 De Ark
15 Gereformeerde Kerk
16 Opstandingskerk

1 Gereformeerde Kerk
2 Gereformeerde Gemeente
3 Dorpskerk
4 Oud-Gereformeerde Gemeente
12 De Katse Kerk
13 Gereformeerde Gemeente
14 Nicolaaskerk

4. Onderzoeksresultaten: Cultuurhistorisch onderzoek

1580, kaart Abraham Ortelius

1736, detail kaart Hendrik de Leth

Aan het begin van onze jaartelling behoorde het zuiden van Nederland tot het Romeinse rijk, maar in het moerassige Zeeland hadden de Romeinen geen nederzettingen. Pas omstreeks 180 na Christus werd in Aardenburg een legerplaats gevestigd. Ook werden 2 tempels gesticht voor de godin Nehalennia, 1 bij Domburg en 1 bij Colijnsplaat. Deze plaatsen werden centra voor het scheepvaartverkeer naar Engeland en naar het Rijngebied. Van de nederzetting bij Colijnsplaat kennen we de naam: Ganuenta. Dit is de oudst bekende plaatsnaam in Zeeland.

Omstreeks 275 na Christus vluchtte de hele bevolking uit het gebied. Aanleiding voor de vlucht waren invallen van Germaanse stammen en het oprukkende water. Rond 500 waren sporadisch nog wel mensen aanwezig in de duinstroken van Zeeland: de Friezen. Rond 700 werd Zeeland een onderdeel van het Frankische rijk. In die tijd begonnen ook de schorrengebieden weer langzaam bevolkt te raken. In het jaar 1000 was het land nog altijd onbedijkt, kerken waren er nog vrijwel niet en de bevolking woonde vooral in het kustgebied en op de schorren die door de afzetting van slib hoger lagen.

In het jaar 1014 veroorzaakte een grote stormvloed ernstige schade en veel slachtoffers onder mensen en vee. Kort daarna werden de eerste (kleine) dijken aangelegd. Ook werden nederzettingen opgehoogd tot terpen. Toen verschenen ook de eerste kerken, waaronder rond 1100 in Welle op Noord-Beveland. De eerste religieuze instelling die in relatie tot Noord-Beveland in bronnen voorkomt, is de Gentse Sint-Baafsabdij, die voor 976 bezit op het eiland had verkregen.

Na de grote stormvloed in 1134 werd het besluit genomen om over te gaan tot volledige bedijking. Al het bewoonde land was in 1200 beschermd door dijken en duinen. De bedijking zorgde dat het grondwater zoet werd, waardoor akkerbouw en fruitteelt mogelijk werden. Door de opbrengsten van de landbouwgrond groeide de bevolking en werden kerken en kloosters gebouwd. Toch brak het water steeds weer door de dijken en ging veel grond verloren. In de 15e de eeuw was Zeeland een florerende streek.

De 16e eeuw werd echter een eeuw van rampen. Dit begon op 5 november 1530 ‘Sint Felix quaede Saturdach’ toen Zeeland getroffen werd door een van de grootste stormvloeden aller tijden: het hele eiland Noord-Beveland, het westelijk deel van het eiland Borsele en het hele oostelijke stuk van Zuid-Beveland verdwenen in de golven. Alleen al in het dorp Kats verdronken er 150 mensen. In 1532 maakte de Elisabethvloed de ramp compleet. Van de verdronken plaatsen bleef niets over, behalve de kerktorens van Kortgene en Wissenkerke, die nog lang als eenzame bakens op de schorren stonden.

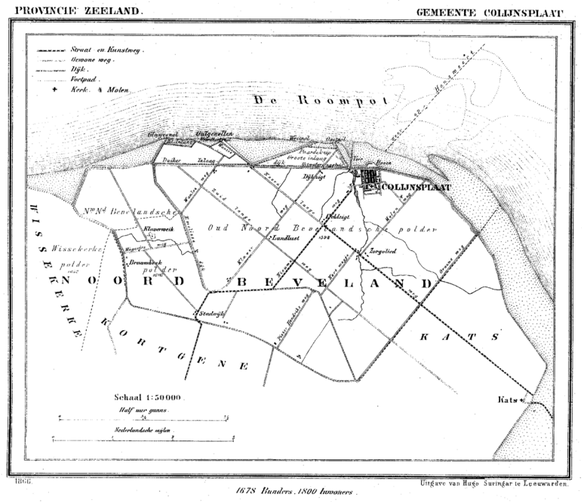
Een deel van Noord-Beveland, de Oud-Noord-Bevelandpolder, werd in 1598 opnieuw ingepolderd. Toen in 1685 de plaats van het verdronken stadje Kortgene weer werd bedijkt, bleek de oude kerktoren nog zo goed te zijn dat hij in ere kon worden hersteld. De nieuwe dorpen en polders werden met grote zorg ontworpen. Colijnsplaat is daar een goed voorbeeld van. Op het ‘nieuwe’ Noord-Beveland bevonden zich de volgende dorpen: Colijnsplaat (1598), Kats (1598) en Kortgene (1684) in het oosten van het eiland, en Wissenkerke (1652), Kamperland (1699) en Geersdijk (1668) in het westen.

De eerste bewoners van het nieuw bedijkte Noord-Beveland waren de bouwers van de dijken, timmerlieden en metselaars, maar ook boeren. In de nieuwe polder woonden ook een groot aantal schippers: vanuit Colijnsplaat voeren beurtschippers op o.a. Zierikzee, Goes en Middelburg.

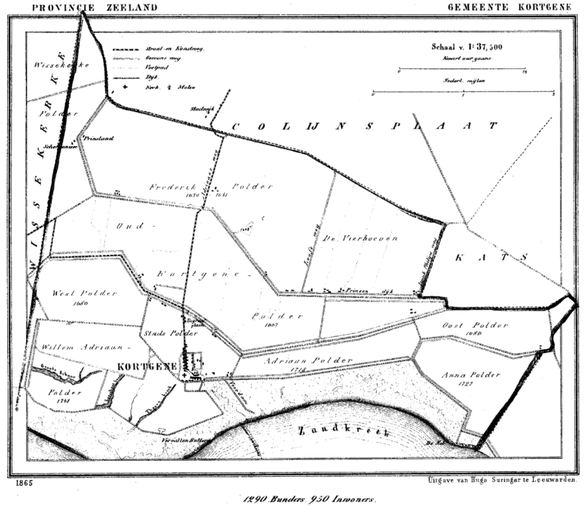
Van oorsprong is Noord-Beveland een agrarisch gebied. Ook nu nog vormt de akkerbouw een van de belangrijkste pijlers van de economie van het eiland. Tot 1868 was de zogenaamde ‘meekrapindustrie’ (productie van kleurstofhoudende planten) belangrijk. Daarna werd de suikerbietenteelt de voornaamste landbouwactiviteit. Op dit moment schakelen veel traditionele landbouwbedrijven over naar de veeteelt, omdat de landbouw niet zo lucratief meer is. Ondanks dat Noord-Beveland omringd wordt door water, is de visserij pas heel laat van belang geworden als inkomstenbron. Pas toen de Veersegatdam in 1961 het Veerse meer afsloot van de Noordzee werd Colijnsplaat officieel als haven aangewezen en kwam de visserij op Noord-Beveland tot bloei. Daarnaast vormt het toerisme inmiddels ook een belangrijke inkomstenbron voor de inwoners.

Op Noord-Beveland merkten de inwoners in de begindagen van de oorlog nog niet veel van de bezetting. In november 1944 werd Noord-Beveland bevrijd. Schouwen en Duiveland waren toen nog bezet. Een belangrijke naoorlogse gebeurtenis was de Watersnoodramp van 1953. Kortgene overstroomde in de nacht van 31 januari, Colijnsplaat ontkwam maar net aan een overstroming en rond Kats liepen de polders onder water. In de toenmalige gemeente Wissenkerke liep alleen Geersdijk onder. Kamperland had alleen wateroverlast.

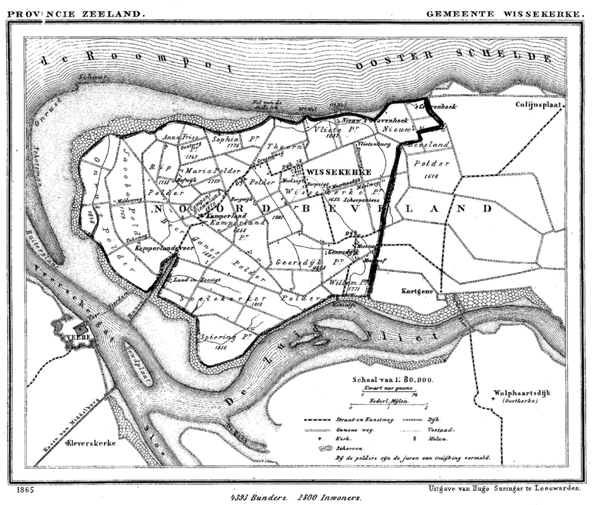
De gemeente Noord-Beveland is in 1995 ontstaan uit de samenvoeging van de gemeenten Kortgene en Wissenkerke. Colijnsplaat en Kats behoorden tot 1941 bij de gemeente Kortgene. Kamperland en Geersdijk behoorden sinds 1816 tot de gemeente Wissenkerke.

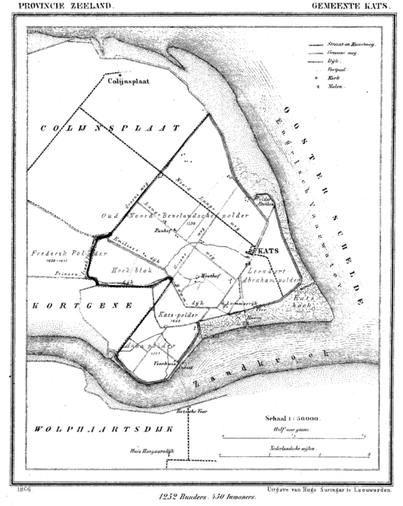
1865, gemeente Colijnsplaat

1865, gemeente Kortgene

1865, gemeente Wissekerke

1865, gemeente Kats

Kerken op Noord-Beveland

Aan goden gewijde altaren, zoals die voor Nehalennia, zijn getuigen van het geloofsleven van inwoners van Zeeland in de Romeinse tijd. In Colijnsplaat is in 2014 een reconstructie van de tempel voor deze godin gebouwd. In de vroege middeleeuwen werd het christelijk geloof vooral gepredikt door de heiligen Bavo, Willibrord en Eloy en kort na 1100 werd in Middelburg een abdij gesticht die veel invloed had.

In Welle stond de oudste parochiekerk van Noord-Beveland. In 1162 bevestigde paus Victor IV de abdij van Middelburg in haar bezit, waaronder ook de kerk van Welle viel. Waarschijnlijk dateert deze kerk echter van voor het midden van de elfde eeuw, want ze moet ontstaan zijn voordat de bisschop van Utrecht rond 1050 de tienden op Noord-Beveland aan het kapittel van Sint-Pieter schonk.

Het merendeel van de parochiestichtingen vond in de twaalfde eeuw plaats. De parochienamen duiken vanaf het begin van de dertiende eeuw op in de bronnen. Welle was waarschijnlijk de moederkerk van Kortgene, Dijkshoek, Noordwelle of Dekenskapelle. Geersdijk en Emelisse bleven onder het kapittel van Sint-Pieter vallen, terwijl Kampen en Zoetelingskerke dochterkerken van de Middelburgse Noordmonsterkerk waren en Souburgdijk of Kats van de kerk van West-Souburg. Het religieuze landschap op laatmiddeleeuws Noord-Beveland bestond verder uit een aantal kapellen: in Nieuwvliet stond een kapel, mogelijk was dit de Sint-Catharinakapel, in Welle de Sint-Alexkapel, in Lisse de Mariakapel, in Kortgene de Sint-Nicolaaskapel en in Emelisse de Sint-Machutuskapel. In die laatste parochie stond bovendien de kerk van het Onze-Lieve-Vrouweklooster en een kapel verbonden aan het Onze-Lieve-Vrouwegasthuis.

Waarschijnlijk verloor het christendom aan invloed in de Vikingtijd, maar daarna verstevigde de kerk haar greep. In de 13e eeuw had bijna elk dorp in Zeeland wel een eigen kerk. Veel van de dorpen uit die tijd zijn ook naar hun kerk genoemd. Behalve kapellen en kerken werden door de hele provincie ook kloosters gebouwd. Een deel van de kerken en kloosters in Zeeland verdween nog in de middeleeuwen. Sommige dorpen - en daarmee ook de kerkgemeenschap - waren zo klein dat ze niet levensvatbaar bleken.

Van de middeleeuwse kerken en kapellen op Noord-Beveland is in de huidige situatie vrijwel niets zichtbaar bewaard gebleven. Alleen de middeleeuwse toren van de huidige Nicolaaskerk in Kortgene en een steen van de kerktoren van Oud-Wissenkerke zijn overgebleven. Om de muren van de oude toren werden in 1684 nieuwe muren gebouwd. De belangrijkste reden dat er weinig zichtbaar is van de middeleeuwse kerken zijn de vele overstromingen die Noord-Beveland gekend heeft.
Er wordt archeologisch onderzoek uitgevoerd naar oudere bebouwing. Aan de hand van de geschiedenis van de nog bestaande dorpen is af te leiden of er in die plaatsen mogelijk oudere middeleeuwse kerken stonden.

Colijnsplaat ligt aan de noordkant van Noord-Beveland en is gesticht in 1598, toen een nieuwe polder werd bedijkt. Het dorp heeft een systematische plattegrond. Alles werd vooraf vastgelegd, van de ligging van straten tot aan de soorten bouwmaterialen. In 1599 werd de hervormde gemeente geïnstitueerd. Het herenhuis waarvandaan eerder het bedijkingswerk was georganiseerd, werd als kerk en school

ingericht. Belangrijk voor de ontwikkeling van Colijnsplaat was de haven (1599). Begin 1600 volgde een tegenslag: 2 pestepidemieën volgden elkaar snel op. De haven kon daardoor niet gebruikt worden; veel mensen waren zeer arm. Pas in de tweede helft van de 17e eeuw kwam het herstel.

Geersdijk is niet de eerste plaats met die naam. Vlakbij het huidige dorpje heeft het middeleeuwse Geersdijk gelegen, dat in het begin van de 13e eeuw als zelfstandige parochie bestond. Dit dorp heeft echter de verschillende watersnoden niet overleefd. In de 17e eeuw (1668) is het opnieuw opgebouwd, net als Kats en Colijnsplaat, volgens een rechthoekige plattegrond. Het nieuwe Geersdijk heeft geen kerk meer van voor de 20e eeuw. De twee bestaande kerkgebouwen zijn gebouwd na de Watersnoodramp dankzij bijdragen van onder andere het Rampenfonds.

Voor **Kamperland** bestond het dorp Campen. Het was een zeer oude nederzetting, waarvan al melding gemaakt wordt in 976. Tussen Campen en Goes had de St. Baafsabdij in Gent bezittingen. In 1170 wordt Kamperland dan ook al als parochie vermeld. Het dorp Campen is in de golven verdwenen. Bij de opbouw van Kamperland is allerminst sprake geweest van een planmatige opzet. Kamperland is daarmee een uitzondering op de andere Noord-Bevelandse dorpen.

Het dorp **Kats**, in het zuidoosten van Noord-Beveland, dateert uit 1598. Er zijn in het verleden meerdere voorgangers van dit dorp geweest. In een middeleeuwse oorkonde wordt het genoemd als Suburchdike. Het middeleeuwse Kats was een welvarend dorp, met een drukbezochte haven. In 1530/1532 ging dit Kats echter door stormvloeden verloren. Het nieuwe Kats is planmatig ontwikkeld, met een Voorstraat beginnend bij de vroegere haven en uitlopend op de kerk. Het dorp ontwikkelde zich maar langzaam. In 1609 staan er slechts 7 huisjes. In 1629 stonden er 20 huisjes en een molen. Het duurde tot 1659 voordat een predikant de hervormde gemeente kon ‘beginnen’. De Katse kerk uit dat jaar bestaat nog in gewijzigde vorm.

Kortgene wordt het eerst als parochie genoemd in 1247. Jonkheer Philips van Borssele verhief in 1431 het plaatsje Kortgene tot stad. Men begon met de bouw van een nieuw kerkgebouw. Deze kerk ging al een jaar later met de rest van het prille stadje in vlammen op. Nabij de haven en het kerkgebouw herrees Kortgene, dat, als enige plaats op Noord-Beveland, hernieuwd stadsrechten kreeg. Nergens op het eiland was de invloed van buiten zo sterk voelbaar als in Kortgene. Begin 20e eeuw namen de handel en het verkeer toe. De inwoners van Kortgene waren ‘vrijer’ van geloof dan de andere Noord-Bevelanders. De jeugd mocht dansen in cafés en jaarlijks was er kermis. In Kortgene staat de eerder genoemde middeleeuwse toren.

Als zelfstandige parochie wordt **Wissenkerke** voor het eerst genoemd in 1242. Het moet een belangrijke parochie geweest zijn, want er waren 2 pastoorsplaatsen. Waar dit Wissenkerke precies heeft gelegen is echter niet bekend. In 1352 is het dorp in elk geval verplaatst vanwege een watersnood. Ook dit dorp heeft het watergeweld niet kunnen weerstaan: in 1530/ 1532 is het overstroomd. Alleen de kerktoren bleef boven het water uitsteken. Het nieuwe dorp Wissenkerke is in 1652 gesticht. De inwoners gingen allemaal naar de kerk in Colijnsplaat. Dit was, zeker in de winter, een hele tocht. Daarom kwam in 1661 een eigen predikant in Wissenkerke. Na 1670 kwam er door de bouw van de kerk een einde aan de diensten in een schuur.

Wissenkerke had oorspronkelijk een eigen haven. Met nieuwe inpolderingen rond Wissenkerke zoals de Thoornpolder (1697), Mariapolder (1719) en de Willemspolder (1771) verdween de haven en slibde de Cruijckelcreke dicht.

Aan het eind van de 16e eeuw kreeg in grote delen van Zeeland en in Noord-Beveland de Reformatie voet aan de grond. De nieuwe, protestantse kerkgemeenten namen vaak de oude katholieke kerkgebouwen in gebruik. Op Noord-Beveland is dat niet het geval omdat kerken van voor de Reformatie door, onder andere watersnoden, verdwenen waren. Andere religieuze gezindten, in het bijzonder joden en katholieken, mochten hun geloof niet in het openbaar belijden. De meeste inwoners van het eiland waren geen vluchtelingen vanwege hun geloof, zoals in andere delen van Zeeland, maar ze kwamen omdat er op Noord-Beveland werk voor hen was. Migranten kwamen uit Holland en Vlaanderen, maar ook uit andere delen van Europa.

Eind 18e eeuw volgde in Nederland de politieke gelijkstelling van alle godsdiensten. Vanaf dat moment konden ook de andere religieuze gezindten naar buiten treden. Voor zover bekend werden op Noord-Beveland geen nieuwe Rooms-Katholieke kerken gebouwd.

In de protestantse kerken splitsten zich vanaf de 19e eeuw nieuwe geloofsrichtingen af. Dat werd ook zichtbaar in het straatbeeld. Niet alleen in de steden, maar ook in veel dorpen staat daardoor meer dan 1 kerkgebouw. Ook op Noord-Beveland is dit verschijnsel zichtbaar. Colijnsplaat en Kamperland hebben ieder 4 kerken, zij het dat deze niet groot zijn. De afsplitsingen binnen de protestantse kerken, de Tweede Wereldoorlog en de Watersnoodramp van 1953 hebben ervoor gezorgd dat in het eerste en derde kwart van de 20e eeuw relatief veel kerken zijn gebouwd. Na 1960 zijn er nog enkele initiatieven geweest voor het toeristenpastoraat.

Bronnen

B. Wiegant. *Kleine geschiedenis van Noord-Beveland*, D66, 2018 (https://noord-beveland.d66.nl/content/uploads/sites/452/2018/02/Kleine-geschiedenis-NB-180105a-def.pdf)

I.M. van Hoorn-de Lange, *Inventarisatie kerkgebouwen Noord-Beveland 2019*, gemeente Noord-Beveland, 2019

A. van Steensel, Noord-Beveland voor 1530: Een historisch Onderzoek (2022)

www.zeeuwseankers.nl/verhaal/herdijking-en-polders-van-noord-beveland

www.zeeuwsarchief.nl/zoekgids/kerkelijk-leven-tot-1795

www.noord-beveland.nl/geschiedenis-van-de-gemeente

www.encyclopedievanzeeland.nl/Godsdienst_In_Zeeland

Kernwaarden kerken Noord-Beveland

De kernwaarden voor de kerkgebouwen in de gemeente Noord-Beveland kunnen als volgt worden samengevat:

De variëteit aan denominaties vertaalt zich in een grote (historische) diversiteit aan kerkgebouwen. In vrijwel elk dorp zijn of waren meerdere kerken te vinden. Dit waren vanwege de omvang van de gemeenschappen meestal kleine gebouwen.

Vanaf het midden van de 19e eeuw vonden veel afsplitsingen plaats binnen de protestantse kerk en richtten de afgescheiden gemeenten een nieuwe kerk op. In sommige gevallen is er sprake van een zeer eenvoudige architectuur. Ondanks dat veel van deze kleine kerken een andere functie hebben gekregen, is hun architectuur in het kader van de kerkelijke ontwikkelingen een kernwaarde.

De overstromingen die het middeleeuwse Noord-Beveland teisterden hebben ervoor gezorgd dat er vrijwel geen kerkelijke gebouwen uit de voor-reformatorische tijd bewaard zijn gebleven. De in Kortgene bewaard gebleven kern van de middeleeuwse toren en delen van de kerk zijn een belangrijke waarde.

In de dorpen speelden de kerken een belangrijke rol in het straatbeeld door hun plaats in de dorpen. De dorpen op Noord-Beveland zijn relatief laat ontstaan en hebben een andere stedenbouwkundige opzet dan de oudere kerkringdorpen. De meeste dorpen van Noord-Beveland zijn zogenaamde voorstraatdorpen. De stedenbouwkundige context van een of meer kerken aan de belangrijkste straat van het dorp is een kernwaarde.

De gebruikswaarde van sommige van deze kerken is hoog, omdat ze in enkele gevallen nog gebruikt worden door de gemeenten. Sommige kerken combineren het religieus gebruik met maatschappelijke functies. Sommige functies, zoals concerten, sluiten aan bij het historische gebruik.

Noord-Beveland kent -zoals een aantal andere Zeeuwse gemeenten- geen wederopbouwwijken. Aanleiding om na de Tweede Wereldoorlog nieuwe kerken in een eigentijdse stijl te bouwen of aan te passen was de Watersnoodramp van 1953. De relatie van deze kerken met de Watersnoodramp is een kernwaarde. Het betreft de twee kerken in Geersijk en de kerk van de Gereformeerde Gemeente in Kortgene.

De nieuwe bouwvormen/diversiteit representeren de zich vernieuwende architectuur en de veranderende religieuze gewoontes. Net als bij de oudere kerken is de omvang van de jongere kerken bescheiden en onopvallend ten opzichte van de woonhuisarchitectuur in de wijk waarin ze staan.

In enkele gevallen is een deel van het historische kerkinterieur bewaard gebleven, waaronder preekstoelen en orgels. Deze vormen een essentieel onderdeel van de kerkgeschiedenis en zijn daarom in combinatie met de kerken een kernwaarde.

5. Onderzoeksresultaten: Beleidskader

Beleid gemeente Noord-Beveland

De gemeente Noord-Beveland kent geen beleidsnota of visiedocument voor erfgoed. In de Omgevingsvisie Noord-Beveland 2030, vastgesteld door de gemeenteraad op 16 december 2021, wordt beschreven waar de gemeente voor staat en wat het beeld is voor de toekomst. In deze visie worden ambities, waarden en thema's beschreven, waarbij een van de thema's de cultuurhistorie en het erfgoed betreft. Ook de kerkenvisie wordt hierin genoemd.

Het belang van het erfgoed wordt in de Omgevingsvisie als volgt beschreven[1]: 'Voor een belangrijk deel ontlenen de inwoners hun identiteit aan cultureel erfgoed en zijn ze daar trots op. Daarnaast draagt het cultureel erfgoed bij aan de ruimtelijke kwaliteit van onze leefomgeving, heeft het een positief effect op het vestigings- en leefklimaat en is het belangrijk voor het toerisme. Diverse panden en objecten vertellen over de historie en ontstaansgeschiedenis van Noord-Beveland. Er geldt het wettelijk beschermingsregime voor rijksmonumenten en diverse landschappelijke elementen zoals dijken worden beschermd. De archeologische waarden zijn in de diverse bestemmingsplannen geborgd. De gemeente stelt een kerkenvisie op met betrekking tot de kerkgebouwen. Om te voorkomen dat ook de komende jaren met name erfgoedobjecten 'sluipenderwijs' verdwijnen gaat de gemeente een actiever beschermingsbeleid voeren. Daarnaast blijft het beleid gericht op het behoud door het benutten en herbestemmen van erfgoed. Hiermee worden diverse initiatieven ondersteund om het erfgoed beleefbaar en zichtbaar te maken. Dit beleid wordt uitgewerkt in een programma met betrekking tot erfgoed en geborgd in het omgevingsplan. Bij nieuwe initiatieven met betrekking tot natuur, landschap en cultuurhistorie geldt met name voor cultuurhistorie en erfgoed het volgende kader: Daar waar mogelijk erfgoed als inspiratiebron gebruiken (zowel landschappelijk als op objectniveau).'

Cultuurhistorie en erfgoed worden in de Omgevingsvisie Noord-Beveland 2030 belangrijke waarden genoemd[2]:

'De gemeente vindt het belangrijk dat het erfgoed beleefbaar en zichtbaar is en bijdraagt aan de identiteit en ruimtelijke kwaliteit van de gemeente. Beschermen en benutten zijn hierbij de centrale termen.'

Niet alleen op ruimtelijk gebied wordt het erfgoed van belang geacht, ook op economisch gebied wordt dit belang onderkend. In de Economische Visie Noord-Beveland 2019-2025, vastgesteld door de gemeenteraad op 19 december 2019, worden onder het thema 'Profilering en marketing' de volgende doelen benoemd[3]:

- Parels van Noord-Beveland worden geëtaleerd richting gasten en inwoners;
- Het rijke verleden van Noord-Beveland wordt ingezet om de leefbaarheid, de woon- en werkomgeving en het toeristisch-recreatief product te versterken.

Onder het thema 'Stimulering innovatie en vernieuwing in de economische structuur' wordt onder meer het volgende doel aangegeven:

- Initiatieven om verpauperde leegstaande panden en (agrarische) gebouwen te voorkomen worden waar mogelijk gefaciliteerd door de gemeente.

[1] Zie: https://omgevingsvisie.noord-beveland.nl/thema-s/natuur-en-landschap/detail

[2] Zie: https://omgevingsvisie.noord-beveland.nl/waarden-kwaliteiten-van-de-leefomgeving/cultuurhistorie-en-erfgoed/detail

[3] Zie: https://www.noord-beveland.nl/sites/noord_beveland/files/2021-06/Economische%20Visie.pdf

Ook in diverse andere beleidsdocumenten wordt aandacht gegeven aan de cultuurhistorie en het erfgoed. De betreffende documenten en passages worden hierna kort samengevat.

Agenda Wonen in De Bevelanden 2025

In hoofdstuk 3 van deze regionale visie staan de afspraken per kernthema.
In het kader 'Nieuwe, gewijzigde en aanvullende afspraken' staat de volgende passage: "Voorkomen van leegstand en verpaupering van (beeldbepalende of monumentale) gebouwen zoals voormalige schoolgebouwen, kerken en ruimten boven winkels via transformatie tot woningen.'

Visie op de regionale opgaven van de Bevelanden 'Het vitale hart van Zeeland' 2021-2026

In het hoofdstuk 'Kwalitatief hoogwaardige recreatie en toerisme' van deze visie wordt het beleid voor de Bevelanden uiteengezet. Daarin staat het volgende vermeld:
'De verwachting is dat het toerisme de komende jaren verder zal groeien. Het is niet uitgesloten dat, mede als gevolg van veranderend vakantiegedrag na de Covid-19 pandemie, de binnenlandse recreatiedruk op Zeeland op termijn verder zal toenemen. Ook zullen onze inwoners meer vertier zoeken in de nabije omgeving. Toeristen zijn bovendien meer op zoek naar een regio die bijdraagt aan een gezonde leefstijl. Daarnaast heeft de pandemie ook kwetsbare delen van de sector bloot gelegd. Vernieuwing van het aanbod en product is daarom nodig om een robuuste sector te krijgen en groei (vooral kwalitatieve groei) op te vangen. Het is daarbij van belang dat we hiervoor de juiste planologische randvoorwaarden scheppen. We werken als regio samen aan een vitale recreatiesector waarbij wij als regio onderscheidend zijn ten opzichte van andere regio's. Productdifferentiatie en een kwaliteitsimpuls zullen in de vorm van pilots en experimenteerruimte worden ingezet. Het versterken en ontwikkelen van (internationale) recreatieve routestructuren (over land bijvoorbeeld de Bevrijdingsroute, Schelderoute, Romeinen en over water middels bijvoorbeeld het pontjesnetwerk en andere duurzame vervoersmiddelen) en de versterking van de mogelijkheden voor de duiksport zijn kansrijke ontwikkelingen. Dit mede aan de hand van de Zeeuwse verhaallijnen en met behulp van het Bevelands DNA.

Met het oog op deze groeiende betekeniseconomie liggen er ook kansen om naast de recreatiesector aanpalende sectoren te versterken. Zo zijn er voorbeelden waarbij de zorgsector en de recreatiesector tot succesvolle cross-overs komen in de vorm van gezondheidstoerisme en zorgtoerisme. Andere kansrijke combinaties met toerisme kunnen worden gevormd met bijvoorbeeld cultuur en geschiedenis, denk onder andere aan mogelijkheden die bijvoorbeeld Goes, Kapelle, Colijnsplaat, Nieuwdorp en de Deltawerken bieden. Ook bieden het onder de aandacht brengen van aquacultuur als 'nieuwe culinaire niche' (Colijnsplaat) en het faciliteren van een meer gezonde leefstijl met behulp van agrarische en visserijproducten (Yerseke vis, Kapelle fruitteelt, Borsele bessen) kansen.

We spannen ons in om de verblijfsrecreatie te versterken in met name Kamperland, Kortgene, Colijnsplaat, Kats, Yerseke, Wemeldinge, Baarland, Heinkenszand en Wolphaartsdijk.'

Koersdocument gemeenteraad Noord-Beveland 2018-2022

Onder programma 6 ‘Cultuur, recreatie en sport’ is opgenomen dat de raad grote waarde en betekenis toekent aan cultuurbehoud en cultuurgeschiedenis die zo bepalend zijn voor onze identiteit. Bestaand beleid op dit gebied, maar ook op dat van de sport, zal worden gecontinueerd. De in 2022 gekozen gemeenteraad werkt aan het opstellen van een raadspuntenprogramma voor de raadsperiode 2022-2026. Deze is in februari 2023 vastgesteld met aandacht voor het opstellen van erfgoedbeleid.

Niet onvermeld moet blijven dat de gemeenteraad op 24 februari 2022 unaniem een motie heeft aangenomen waarbij het college van burgemeester en wethouders is opgedragen:

1. Te inventariseren welk onderhoud er voor welke monumenten in de toekomst te verwachten valt;
2. Te onderzoeken of de Kerkenvisie samen met een monumentenvisie tot een erfgoedbeleid omgezet kan worden:
3. Een budget vrij te maken om dit erfgoedbeleid te ondersteunen.

Het is dan ook de verwachting dat in de periode 2022-2026 een erfgoedbeleidsplan voor de gemeente Noord-Beveland zal worden opgesteld.
Ook is een ‘Cultuurnota Noord-Beveland 2022-2026 vastgesteld op 20 oktober 2022. Dit Biedt mogelijke aanknopingspunten voor de uitwerking van de Kerkenvisie.

Instandhoudings- en restauratiesubsidie

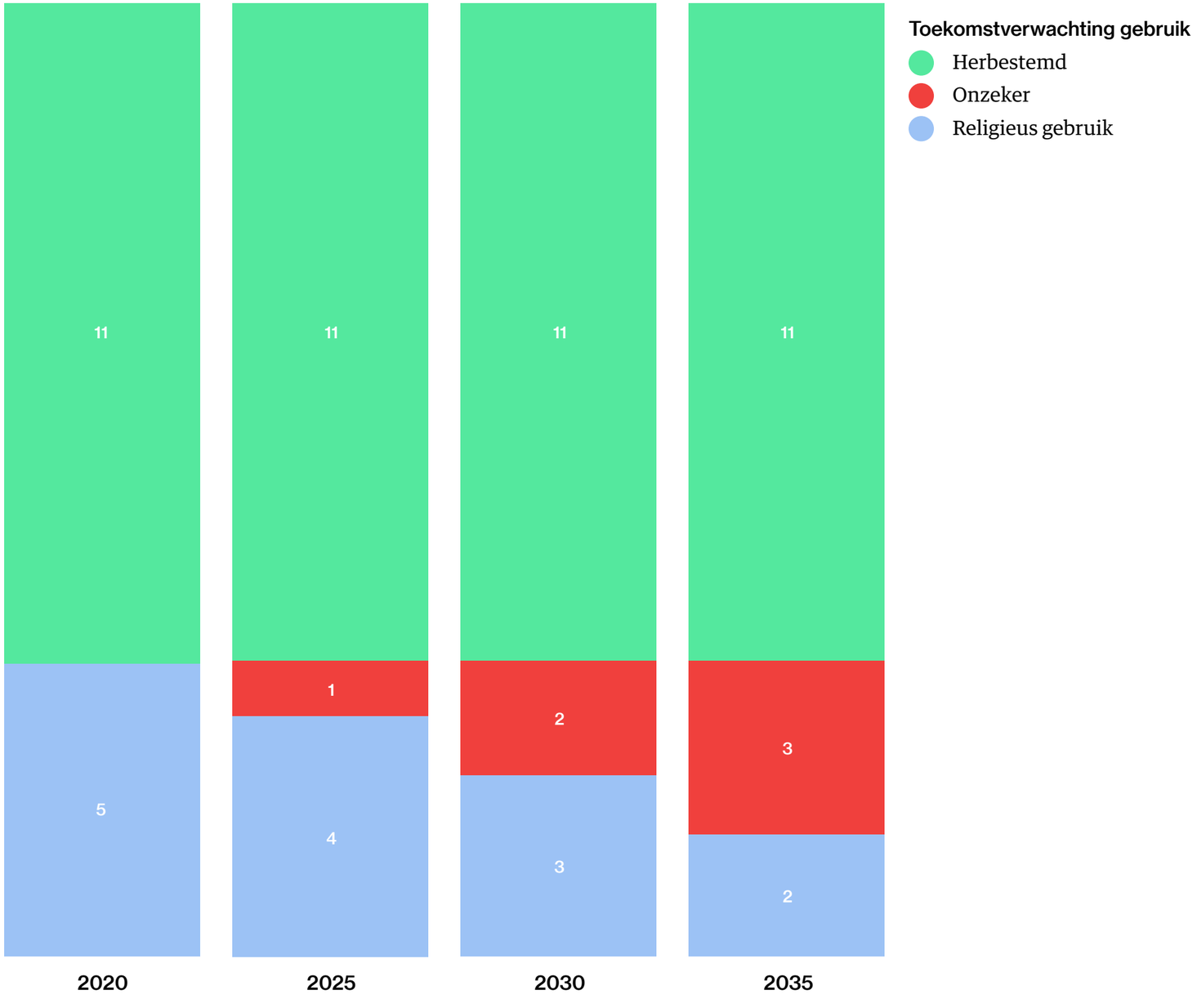
Voor de instandhouding van rijksmonumenten kan subsidie bij de rijksoverheid worden aangevraagd.
Alle eigenaren van rijksmonumentale kerkgebouwen in de gemeente Noord-Beveland zijn op de hoogte van de Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim), maken daarvan in de meeste gevallen ook gebruik en laten zich daarbij ondersteunen door een professioneel bureau. Ondanks het in 2019 verhoogde subsidiepercentage (van 50% naar 60%) blijft het eigen aandeel (40% + 100% van de eventuele niet-subsidiabele kosten) een knelpunt voor de eigenaren. Voor de onderhoudskosten zijn bij de gemeente Noord-Beveland en bij de provincie Zeeland geen aanvullende subsidiemogelijkheden.

Wanneer er sprake is van een restauratie kan daarvoor subsidie worden aangevraagd bij de provincie Zeeland. Op deze provinciale subsidieregeling voor restauratie van rijksmonumenten kan ieder jaar een beroep worden gedaan. De provinciale regeling heeft een subsidiepercentage van maximaal 70%, waarbij een eigen bijdrage van 30% noodzakelijk is. Dit moet met behulp van een dekkingsplan worden aangetoond.
Voor rijksmonumentale kerkgebouwen met een niet-religieuze functie, blijven de subsidiemogelijkheden bestaan, maar ook dan blijft het eigen aandeel een aandachtspunt.

Herbestemming kerkgebouwen

Voor zowel rijksmonumentale kerkgebouwen als voor kerkgebouwen met een hoge cultuurhistorische waarde kan een beroep worden gedaan op de Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten van de rijksoverheid. Op basis van deze regeling kan 70% subsidie worden aangevraagd voor een haalbaarheidsonderzoek voor een nevenbestemming (naast de religieuze functie) of de herbestemming van een kerkgebouw. Deze regeling staat ook open voor een subsidie ten behoeve van een duurzaamheidsonderzoek. In de gemeente Noord-Beveland is tot op heden nog geen gebruik van deze regeling gemaakt.

6. Onderzoeksresultaten: Toekomstverwachting

Meer dan een halvering van het aantal kerken in religieus gebruik over 15 jaar

Door de ontkerkelijking is de toekomst voor veel kerkgebouwen in Nederland onzeker. Op Noord-Beveland is dat ook het geval, ondanks het feit dat inmiddels al 11 van de 16 kerkgebouwen een niet-religieuze bestemming hebben. Van de 5 kerkgebouwen met een religieuze functie gaat er minstens 1 een onzekere toekomst tegemoet. Dit betreft de Dorpskerk in Colijnsplaat. Te verwachten is dat binnen een periode van 5 (tot 10 jaar) de eigenaren van dit kerkgebouw een beslissing zullen moeten nemen over hun toekomst. Hetzelfde dreigt binnen een periode van 10 tot 15 jaar voor de PKN-Kerk De Ark in Kamperland en de Gereformeerde Gemeente Kortgene waardoor er op Noord-Beveland slechts 2 kerkgebouwen met een religieuze hoofdfunctie zullen resteren. Dit zijn de Opstandingskerk (PKN) in Wissenkerke en de Gereformeerde Gemeente in Kamperland.

Op basis van de gesprekken met de kerkeigenaren mag verwacht worden dat in de komende 15 jaar meer dan de helft van de nog bestaande kerkgebouwen met een religieuze functie deze religieuze hoofdfunctie zullen verliezen.

Na 2035 ligt het in de lijn der verwachting dat er van elke denominatie binnen de gemeente 1 kerkgebouw in functie blijft. Het is goed mogelijk dat de af te stoten kerken worden voorzien van een herbestemming waarbij religieus nevengebruik mogelijk blijft.

De helft van de (4) rijksmonumentale kerken loopt gevaar

Een belangrijk inzicht in dit kerkenvisietraject is dat de rijksmonumentale kerkgebouwen die bedreigd worden, uitsluitend PKN-kerken zijn. Dit is in de provincie Zeeland een herkenbaar beeld, waarbij moet worden opgemerkt dat er op Noord-Beveland geen Rooms-Katholieke kerkgebouwen staan en er daarmee een unieke situatie is. In de 12 andere Zeeuwse gemeenten wordt een groot aantal van de al dan niet door het Rijk beschermde Rooms-Katholieke kerkgebouwen eveneens bedreigd.

Uit de bouwkundige scans is tevens gebleken dat de gemiddelde onderhoudstoestand van deze rijksmonumentale kerkgebouwen redelijk tot goed te noemen is. Een directe bedreiging voor deze 4 rijksmonumenten is er niet. De instandhouding van alle rijksmonumentale kerkgebouwen vraagt echter grote investeringen, die niet eenvoudig op te brengen zijn. Voor enkele rijksmonumentale kerken lijkt de toekomst en daarmee het voortbestaan vooralsnog verzekerd. Zo is voor de Nicolaaskerk bijvoorbeeld een nieuwe stichting opgericht die de kerk zal gaan exploiteren. Momenteel moet nog uitvoering worden gegeven aan de plannen.

In een van de 6 kernen is de enige kerk een rijksmonument en tevens bedreigd

Van de 6 kernen hebben er 5 kernen meer dan 1 kerkgebouw. In slechts 1 kern, het dorp Kats, is het enige kerkgebouw tevens een rijksmonument. Dit betreft de (herbestemde) Katse Kerk, waarvan de eigenaar de Stichting Oude Zeeuwse Kerken is. Deze eigendomssituatie is op dit moment de redding voor dit kerkgebouw, omdat de instandhouding van de kerk daardoor vooralsnog verzekerd is. Op termijn zal een meer structurele bestemming het voortbestaan van dit kerkgebouw moeten waarborgen. In de overige kernen staan meerdere kerkgebouwen, waarbij alleen in Kamperland 2 kerkgebouwen nog een religieuze functie hebben. In de kernen Colijnsplaat, Kortgene en Wissenkerke staat 1 kerkgebouw met een religieuze functie, terwijl in de kern Geersdijk uitsluitend herbestemde kerkgebouwen staan.

Bijna 70% van de kerkgebouwen is herbestemd

Van de 16 kerkgebouwen hebben er inmiddels 11 een nieuwe bestemming gekregen. Binnen de gemeente Noord-Beveland is sprake van een grote variatie aan herbestemmingen, waarbij de bestemmingen wonen (Colijnsplaat en Geersdijk ieder 2 woningen) en bedrijf (Colijnsplaat, Geersdijk en Kamperland ieder 1 bedrijf) het merendeel van de herbestemmingen betreft. De overige functies betreffen multifunctioneel gebruik (Kats en Kortgene), verenigingsgebouw (Wissenkerke) en horeca/restaurant (Kamperland). Het verenigingsgebouw in Wissenkerke zal op termijn leegkomen.

Urgentie om actie te ondernemen

Of een kerk bedreigd wordt in het voortbestaan, hangt vooral af van de toekomstverwachting van de gebruiker. Dit geldt zowel voor een bestendige toekomst in het huidige religieuze gebruik, als voor ombuiging naar een combinatie- of nevengebruik en een volledige herbestemming. Niet alle kerkeigenaren hebben een heldere toekomstverwachting.

Nadenken over de toekomst van kerken en andere gebedshuizen verdient zorgvuldigheid. De gebouwen liggen mensen na aan het hart. Dat komt onder andere omdat mensen de gebouwen vanuit allerlei perspectieven van belang vinden: als huis van het woord & gebed, als plaats van samenkomst, als baken in de buurt, als plek van 'zijn', als economisch/vastgoed object, als kristallisatiepunt van cultuur (Kerkenvisies feiten en inzichten, programma Toekomst Religieus Erfgoed-2021). Hoe urgent het is om actie te ondernemen hangt samen met de cultuurhistorische en maatschappelijke waarde van het kerkgebouw.

Hoe hoger deze waarden, hoe hoger het algemeen belang om het kerkgebouw te behouden en hoe hoger de urgentie om langdurige leegstand tegen te gaan.

In de tabel op de volgende pagina is op basis van de gesprekken met kerkeigenaren een overzicht gegeven waarin per kerk de functie, monumentale status en urgentie tot actie wordt weergegeven. In de tabel is te zien dat 11 kerken zijn herbestemd en nog 5 kerken een religieuze (hoofd)functie hebben. Naast deze functie is te zien dat 4 kerken een rijksmonumentale status hebben en 3 kerken worden beschouwd als beeldbepalend. De laatste kolom toont de urgentie tot actie. Dit beeld laat zien dat van de 16 kerkeigenaren waarmee een gesprek is gevoerd, bij 9 kerkgebouwen alles goed gaat en bij 4 kerkgebouwen er een aandachtspunt is (onderhoud gebouw, belang cultuurhistorische waarden versus gebruiksmogelijkheden, een niet-sluitende onderhoudsbegroting, te weinig vrijwilligers). Voor deze kerken geldt dat binnen 10 tot 15 jaar de toekomst van het kerkgebouw onder druk staat. Bij 3 kerken dreigt binnen 5 tot 10 jaar gevaar (structureel exploitatietekort, sterk gekrompen kerkgemeenschap, interen op financiële reserves voor onderhoud).

Geen van de 16 kerkgebouwen is direct bedreigd in het voortbestaan (onderhoud is niet meer op te brengen, geen bestuurders meer te vinden, sterk geslonken en kwetsbare gemeenschap, ernstig achterstallig onderhoud). Van de op termijn bedreigde kerkgebouwen zijn er 3 rijksmonument (Colijnsplaat, Kortgene en Kats).

Urgentie om actie te ondernemen

Nr.	Kerk	Plaats	Funct.	Monu.	Urgentie
1	Vm. Gereformeerde Kerk	Colijnsplaat	Herbestemd		Geen bedreiging
2	Vm. Gereformeerde Gemeente	Colijnsplaat	Herbestemd		Geen bedreiging
4	Vm. Oud Gereformeerde Gemeente	Colijnsplaat	Herbestemd		Geen bedreiging
5	Vm. Gereformeerde Kerk	Geersdijk	Herbestemd		Geen bedreiging
6	Vm. Hervormde Kerk	Geersdijk	Herbestemd		Geen bedreiging
7	Vm. Gereformeerde Kerk	Geersdijk	Herbestemd		Geen bedreiging
8	Vm. Oud Gereformeerde Gemeente	Kamperland	Herbestemd		Geen bedreiging
10	Dorpskerk	Kamperland	Herbestemd	Beeldbepalend	Bedreiging op lange termijn (10-15 jaar)
12	Katse Kerk	Kats	Herbestemd	Rijks	Bedreiging op termijn (5-10 jaar)
14	Nicolaaskerk	Kortgene	Herbestemd	Rijks	Bedreiging op lange termijn (10-15 jaar)
15	Vm. Gereformeerde Kerk	Wissenkerke	Herbestemd		Bedreiging op termijn (5-10 jaar)
3	Dorpskerk	Colijnsplaat	Religieus gebruik	Rijks	Bedreiging op termijn (5-10 jaar)
9	Gereformeerde Gemeente	Kamperland	Religieus gebruik		Geen bedreiging
11	De Ark	Kamperland	Religieus gebruik	Beeldbepalend	Bedreiging op lange termijn (10-15 jaar)
13	Gereformeerde Gemeente	Kortgene	Religieus gebruik	Beeldbepalend	Bedreiging op lange termijn (10-15 jaar)
16	Opstandingskerk	Wissenkerke	Religieus gebruik	Rijks	Geen bedreiging

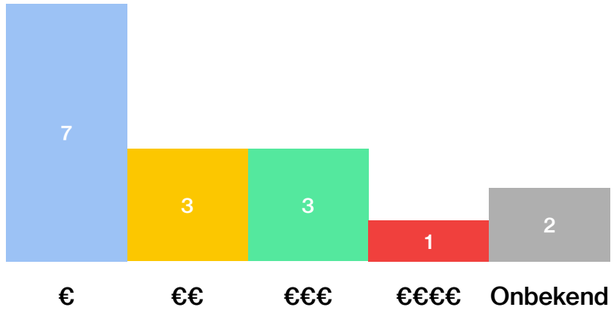
Functie:
- Herbestemd
- Religieus gebruik

Monument:
- Rijks
- Beeldbepalend

Urgentie:
- Geen bedreiging
- Bedreiging op lange termijn (10-15 jaar)
- Bedreiging op termijn (5-10 jaar)

Bouwkundige staat van de kerkgebouwen

Een bestendige toekomst voor de kerkgebouwen hangt in eerste instantie af van de toekomstverwachting van de eigenaar/gebruiker. Van belang daarbij is ook de bouwkundige staat waarin de kerkgebouwen verkeren. Met behulp van een bouwkundige scan, uitgevoerd door de Monumentenwacht, zijn de bouwkundige staat en de omvang van de te verwachten kosten ingeschat. Hieruit blijkt dat de omvang van de kosten moet worden gerelateerd aan de omvang van het gebouw en aan de toegepaste materialen. Niet onvermeld mag blijven dat het onderhoud aan gebouwen, die de status van rijksmonument hebben, vaak meer kosten met zich meebrengen dan onderhoud aan niet-monumentale gebouwen. Een indicatie van de omvang van de te verwachten kosten is verbeeld in onderstaand overzicht, waarbij de Katse Kerk als ‘meest kostbare’ (€€€€) kerk is beoordeeld.

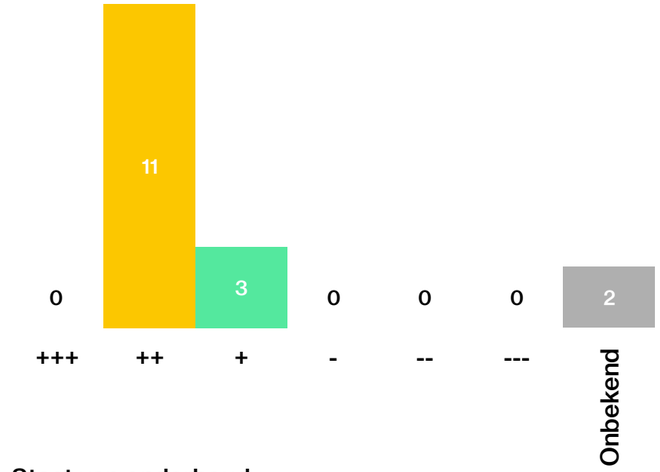

Indicatie verwachte kosten

De staat van 11 van de 16 kerkgebouwen binnen de gemeente Noord-Beveland is als goed beoordeeld. Van 3 kerkgebouwen is de staat als redelijk beoordeeld. Van 2 kerkgebouwen (in beide gevallen herbestemd tot wonen) kon de bouwkundige staat niet worden beoordeeld.

Onderscheid moet worden gemaakt tussen kerkgebouwen, die als rijksmonument zijn aangewezen (4 van de 16) en de niet beschermde kerkgebouwen (12 van de 16). Van de 4 rijksmonumenten is in 3 gevallen de bouwkundige staat als goed beoordeeld en in 1 geval als redelijk. Door recent onderhoud met subsidie van het Rijk, de gemeente en fondsen is de staat van de Dorpskerk te Colijnsplaat inmiddels goed.

Van de overige 12 kerkgebouwen zonder beschermde status is de bouwkundige staat van 8 gebouwen als goed beoordeeld, terwijl de onderhoudsstaat van 2 kerkgebouwen als redelijk zijn beoordeeld. Nog eens 2 kerkgebouwen zijn in de beoordeling niet meegenomen.

Staat van onderhoud

7. Onderzoeksresultaten: Sterkte-zwakteanalyse

Kerkgebouwen

Op basis van de gesprekken met de kerk-eigenaren en de workshop met medewerkers van de gemeente Noord-Beveland is de volgende sterkte-zwakteanalyse opgesteld

Sterkte	Zwakte
De kerkgebouwen bevinden zich merendeels in een goede tot zeer goede bouwkundige staat	Professioneel beheer van monumentale kerkgebouwen is niet of nauwelijks aanwezig.
Voor rijksmonumenten wordt in bijna alle gevallen gebruik gemaakt van de subsidieregeling van het rijk (Sim).	Het eigen aandeel van 40% wordt steeds lastiger op te brengen voor krimpende gemeenschappen en door de strikte scheiding tussen middelen voor diaconie en kerkvoogdij.
Kerkgebouwen hebben de potentie om de leefbaarheid in kernen te vergroten.	
De meeste kerkgebouwen zijn in principe beschikbaar voor multifunctioneel gebruik.	

Kerkeigenaren

Sterkte	Zwakte
Kerkgemeenschappen draaien op betrokken vrijwilligers, hierbij is sprake van een grote en bewonderenswaardige inzet van vrijwilligers.	Vrijwilligers voor met name bestuurlijke functies zijn lastig te vinden.
	Vrijwilligers in de kerkgemeenschappen zitten voor een groot deel in de leeftijdscategorie 65+.
	Vrijwilligers hebben niet alle gewenste (met name technische) kennis over de instandhouding van kerkgebouwen.

Gemeente Noord-Beveland

Sterkte	Zwakte
Er is politiek draagvlak voor erfgoedbeleid.	De gemeente heeft geen vastgesteld erfgoedbeleid.
Met meer dan 1,6 miljoen overnachtingen is het toerisme een factor van belang.	Uitbreiding van toerisme ligt politiek-bestuurlijk gevoelig.
Het gemeentelijk vastgoedbezit is beperkt en daarmee overzichtelijk waardoor een analyse eenvoudig te maken is.	Er is (nog) geen gemeentelijke monumentenlijst.
De communicatie tussen de gemeente en de kerkgemeenschappen is goed ontwikkeld.	Verduurzaming van kerkgebouwen heeft nog onvoldoende aandacht door de complexiteit van de opgave.
Het voorzieningenniveau is in de meeste dorpen relatief hoog.	
De gemeente voelt zich medeverantwoordelijk voor de instandhouding van de monumentale kerkgebouwen. Multifunctioneel gebruik van de kerkgebouwen wordt gestimuleerd (in afstemming met dorpshuizen e.d.).	
De gemeente heeft aandacht voor verduurzaming en daarvoor ook een ambtenaar aangesteld.	

Inwoners

Sterkte	Zwakte
De inwoners vertonen een grote mate van zelfredzaamheid en inventiviteit.	De betrokkenheid van inwoners bij de dorpskerken in de kernen is relatief beperkt.

Provincie

Sterkte	Zwakte
Alle Zeeuwse gemeenten hebben een beroep gedaan op de decentrale uitkering ten behoeve van het opstellen van een kerkenvisie.	De Stichting Oude Zeeuwse Kerken is op dit moment nog niet in staat om als vangnet voor (alle) leegkomende kerken te dienen.
De provincie Zeeland heeft sinds 2022 een herbestemmingsloods aangesteld. Dit is een medewerker die advies en hulp biedt aan eigenaren en ondernemers met vragen over herbestemming.	
De gehanteerde kerkenvisie-onderzoeksaanpak is voor elke Zeeuwse gemeente identiek, waardoor op provincieniveau de overkoepelende thema's zichtbaar worden. Zo kunnen vraagstukken provinciebreed worden aangepakt.	

Overig

Sterkte	Zwakte
De rijksoverheid kent een subsidieregeling voor haalbaarheidsonderzoeken naar bij- en herbestemmingen (niet alleen voor monumenten). Hier liggen kansen voor het vervolg van het kerkenvisietraject.	Er is tot op heden binnen Noord-Beveland nog geen gebruik gemaakt van de herbestemmingsregeling van het rijk.

8. Conclusies & aanbevelingen

1.Meer dan de helft van de kerken in religieus gebruik op Noord-Beveland bedreigd.

1a. Ruime halvering van het aantal kerken in religieus gebruik over 15 jaar

Door de voortgaande ontkerkelijking is de toekomst voor veel kerken in Nederland onzeker. Op Noord-Beveland is deze trend al enige tijd geleden ingezet. Ten tijde van het kerkenvisietraject waren er van de 16 kerkgebouwen al 11 herbestemd of in transitie. Op een termijn van ongeveer 15 jaar denken nog minstens 2, maar mogelijk zelfs 3 kerken te moeten stoppen met de religieuze functie. Dit betekent meer dan een halvering van het aantal kerken in religieus gebruik (5) over 15 jaar. De verwachting is dat er na 2035 nog 2 of hooguit 3 kerken in religieus gebruik zullen zijn. Deze gemeenschappen zijn in het algemeen vitaal en zullen naar verwachting stabiel blijven of mogelijk nog groeien.

1b. De helft van de rijksmonumentale kerken wordt bedreigd

In Noord-Beveland zijn van de 3 kerken die binnen een termijn van 5 tot 15 jaar worden bedreigd 2 rijksmonumenten. Het betreft de nog in religieuze functie zijnde Dorpskerk te Colijnsplaat en de (deels) herbestemde Katse Kerk in Kats. Dit betekent dat maar liefst de helft van de rijksmonumentale kerken in de gemeente Noord-Beveland wordt bedreigd. Ook de niet monumentale Vm. Gereformeerde Kerk in Wissenkerke staat binnen 5 tot 10 jaar onder druk. De andere 2 kerkgebouwen die als rijksmonument zijn aangewezen zijn de Nicolaaskerk in Kortgene en de Opstandingskerk in Wissenkerke, waarbij de bescherming van laatstgenoemde kerk een gevolg is van de aanwezigheid van een tweetal monumentale orgels. De eerstgenoemde kerk (Kortgene) was ten tijde van het onderzoek in transitie naar een multifunctionele bestemming terwijl de kerk in Wissenkerke (Opstandingskerk) een vitaal religieus gebruik kent. Dat de helft van de rijksmonumentale kerkgebouwen op Noord-Beveland bedreigd wordt in het voorbestaan op middellange termijn (15 jaar), is een belangrijk inzicht van dit kerkenvisietraject.

1c. Slechts in 2 dorpskernen blijven er kerkgebouwen in religieus gebruik

De kerkgebouwen met een religieuze functie die niet direct gevaar lopen zijn de Gereformeerde Gemeente in Kamperland en de Opstandingskerk in Wissenkerke. Het is niet uitgesloten dat ook De Ark in Kamperland (net als de Opstandingskerk in Wissenkerke een PKN-kerk) het religieuze gebruik de komende 15 jaar kan continueren. Een gevolg hiervan is dat er in de kernen Colijnsplaat, Geersdijk, Kats en Kortgene op termijn geen kerkgebouwen met een religieuze functie meer zullen zijn. Juist in deze kernen zullen de kansen moeten worden verkend voor de meest markante kerkgebouwen. Dit betreft dan met name de kerkgebouwen in Colijnsplaat, Kats en Kortgene (Gereformeerde Gemeente).

Aanbeveling 1: Onderzoek op gemeentelijk niveau kansen voor kerkgebouwen in relatie tot de toekomst van de gebouwen en de leefbaarheid van de kernen

Een duurzaam toekomstperspectief voor leegkomende kerken kan het beste gevonden worden als het kerkgebouw een oplossing kan bieden voor een duurzame behoefte van de kern waar de kerk staat. Tegelijkertijd is het belangrijk dat de nieuwe functie als passend wordt ervaren door de betreffende kerkgemeenschap. Bij een verkoop en herbestemming speelt dit 'passend gebruik" in mindere mate. Denken in 'kerken als kansen' in plaats van als problemen is hierbij behulpzaam en zorgt voor een positievere benadering.

De gemeente Noord-Beveland kan integraal beoordelen of er vanuit het sociaal of cultureel domein ruimtevragen zijn, die wellicht een nieuwe invulling kunnen geven aan leegkomende kerkgebouwen. Zo kunnen gezondheids- en/of welzijnsfuncties een mooie passende functie zijn voor een kerkgebouw, terwijl de kerk wellicht ook nog op zondag voor religieuze activiteiten beschikbaar kan blijven. De sociaal-maatschappelijke functies worden door de gemeente reeds gesubsidieerd, inclusief een huisvestingscomponent. Door deze functies te verplaatsen naar een (monumentaal) kerkgebouw kunnen deze budgetten, die al opgenomen zijn in de gemeentelijke begroting, dubbel renderen.

Letterlijk voor hetzelfde geld kan het religieuze erfgoed beleefbaar blijven, een duurzame toekomst krijgen en doorgegeven worden aan volgende generaties. De oorspronkelijke ontmoetingsfunctie van het kerkgebouw keert terug en krijgt een nieuwe invulling. Uiteraard vergt zo'n soort 'gebouwenschuif' in het sociale domein nadere studie. Soms staat er net een nieuw dorpshuis of een andere voorziening en betreft dit eveneens een monumentaal pand. Ook kan deze denkwijze voor bewoners gevoelsmatig een grote stap zijn.

Aanbeveling 2: Onderzoek op provinciaal niveau kansen voor kerken in relatie tot de toekomst en leefbaarheid van de regio of de provincie

Ook op regionaal of provinciaal niveau kunnen er kansen zijn -of ontstaan- voor leegkomende kerken. Denk aan het ontwikkelen van een campagne en activiteiten op het gebied van cultureel toerisme of het ondersteunen van arbeidsmigranten. Het is zaak om bij neven- of herbestemmingen van kerken de vijver van mogelijke en kansrijke invullingen zo groot mogelijk te maken. En om hierbij de toekomstige ontwikkelingen op de verschillende niveaus te betrekken.

2. Meer kerkgebouwen verdienen bescherming

Van de 16 kerkgebouwen op Noord-Beveland zijn er slechts 4 aangewezen als rijksmonument, terwijl er zeker meer kerkgebouwen bescherming verdienen als (gemeentelijk) monument vanwege hun stedenbouwkundige, architectuurhistorische - of cultuurhistorische waarde. Voorbeelden hiervan zijn de Dorpskerk in Kamperland (nu horeca), de PKN-kerk De Ark eveneens in Kamperland en de kerk van de Gereformeerde Gemeente in Kortgene. Nader onderzoek naar de registraties van monumentale interieurs verdient eveneens aandacht, omdat deze registraties in de provincie Zeeland slechts beperkt hebben plaatsgevonden. Museum Catharijneconvent adviseert met klem om bestaande registraties up-to-date te brengen en te bezien of het mogelijk is in de nooit bezochte rijksmonumenten een eerste registratie en waardenstelling te laten uitvoeren. Op die manier leren de eigenaren van de collecties de waarde van hun bezit kennen en kunnen zij de juiste zorg verlenen.

Aanbeveling 3: Breid de bescherming van de kerkencollectie uit

Uit het onderzoek blijkt dat er diverse kerkgebouwen van bijzondere waarde zijn, maar nog geen enkele vorm van bescherming genieten. Het advies is tweeledig, waarbij in overweging wordt gegeven het aanwijzen van gemeentelijke monumenten mogelijk te maken en de 3 kerkgebouwen, die hiervoor reeds zijn genoemd, verder te laten onderzoeken en, na consultatie van eigenaren en erfgoedorganisaties, voor te dragen voor gemeentelijke bescherming. Onder eigenaren heerst in enkele gevallen angst en onwetendheid over de gevolgen en mogelijkheden die een aanwijzing als gemeentelijk monument met zich meebrengen. Dit vraagt daarom om een vroegtijdige informatievoorziening en betrokkenheid van de kerkeigenaren.

Aanbeveling 4: Actualiseer registraties van kerkelijke interieurs op provinciaal niveau

Zoals eerder gemeld adviseert Museum Catharijneconvent bestaande registraties up-to-date te brengen en waar nodig in de nooit bezochte rijksmonumenten een eerste registratie en waardenstelling te laten uitvoeren. Dit geldt zeker ook voor de (nog) niet beschermde kerkgebouwen, waarvan de interieurs nooit geïnventariseerd en geregistreerd zijn. Naast het verkrijgen van inzicht door eigenaren krijgt de gemeente inzicht in waar ondersteuning in de zorg voor het meest waardevolle erfgoed nodig is, of de kerk in de toekomst religieus in gebruik blijft, een transformatie ondergaat om nevengebruik mogelijk te maken of aan de eredienst onttrokken wordt. Museum Catharijneconvent denkt graag mee over en werkt ook graag mee aan de actualisatie.

Aanbeveling 5: Zorg voor vroegtijdige betrokkenheid van de kerkeigenaar bij een mogelijke aanwijzing als gemeentelijk monument.

Een aanwijzing als gemeentelijk monument heeft voor een kerkeigenaar gevolgen in het plegen van onderhoud en het aanbrengen van wijzigingen. Veelal heerst er angst en onwetendheid over de gevolgen van een gemeentelijke monumentenstatus. Uit de gesprekken met kerkeigenaren en de workshop met terugkoppeling van de onderzoeksresultaten aan de kerkeigenaren is dit beeld nogmaals bevestigd. Uit de gesprekken is naar voren gekomen dat een vroegtijdige betrokkenheid en informatievoorziening omtrent een mogelijke aanwijzingsprocedure kan rekenen op draagvlak onder de kerkeigenaren.

3. De situatie per kern en kerk is verschillend

Per kerkgebouw is de uitdaging uniek. De dynamiek van de context is steeds anders: de betrokkenheid van de bewoners, de ligging, de geschiedenis, de financiële situatie (sommige kerken zijn noodlijdend, andere hebben structurele inkomsten uit bijvoorbeeld bezittingen) en de kansen of restricties die kerkeigenaren inbrengen. De gemeente Noord-Beveland kent 6 kernen: Colijnsplaat, Geersdijk, Kamperland, Kats, Kortgene en Wissenkerke. De enige kern waar zich geen problematiek met betrekking tot de toekomst voordoet is Geersdijk, waar alle (3) kerkgebouwen herbestemd zijn. In alle andere kernen verdienen kerkgebouwen aandacht.

- In Colijnsplaat betreft dit de Dorpskerk (PKN) met een krimpende kerkgemeenschap;
- In Kamperland is de voormalige Dorpskerk herbestemd tot restaurant, maar is de bouwkundige staat matig, de in religieus gebruik zijnde De Ark kent een krimpende kerkgemeenschap en is een waardevol (en groot) gebouw;
- In Kats staat de Katse Kerk, voor meerdere gebruiksdoelen geschikt, maar met onvoldoende activiteiten, waardoor de kerk in de toekomst voor de instandhouding niet rendabel zal zijn;
- In Kortgene heeft de kerk van de Gereformeerde Gemeente te kampen met een krimpend ledenaantal/kerkbezoekers. Dit gebouw heeft bijzondere stijlkenmerken en verdient behoud;
- In Wissenkerke komt de voormalige Gereformeerde Kerk op termijn leeg, omdat de gebruiker (muziekvereniging) zal verhuizen.

Van bovengenoemde kerkgebouwen zijn de Dorpskerk in Colijnsplaat en de Katse Kerk rijksmonument, waardoor er op de eigenaren een wettelijk vastgelegde onderhoudsplicht drukt. In de gesprekken brengen vrijwel alle geïnterviewden in dat een kerkenaanpak in samenhang met de kern, wijk of buurt een voorwaarde voor succes is. De gemeente Noord-Beveland kan een belangrijke rol spelen bij het denken vanuit mogelijkheden waarbij inwoners, ondernemers en andere partners gefaciliteerd worden in hun initiatieven.

Aanbeveling 6: Betrek bewoners, dorpsraden en ondernemers bij de toekomst van kerkgebouwen

Bewoners, dorpsraden en ondernemers zijn cruciaal om te betrekken bij het nadenken over de toekomst van (dorps)kerken. Zij voelen zich vaak betrokken, hebben ideeën en netwerken, kunnen wellicht donaties of vrijwillige inzet bieden en zijn voor sommige functies potentiële toekomstige gebruikers van het kerkgebouw.

4. Krimpende kerkgemeenschappen zijn zoekend

Het nadenken over de toekomst is een zoekproces, met voor de meeste leden van de kerkgemeenschappen een emotionele lading. Zeker als het einde van de religieuze functie in zicht begint te komen. Immers, zij en hun (groot)ouders en kinderen soms, zijn in de kerk gedoopt, getrouwd en hebben er afscheid genomen van geliefden. De onderlinge band binnen een gemeenschap voelt als een warm bad.

Krimpende kerkgemeenschappen gaan verschillend om met de gestage afname van het vertrouwde aantal dienstbezoekers en activiteiten. Veelal worden geleidelijk veranderingen ingevoerd. Jeugdactiviteiten nemen af. Ook voelt de kerkzaal te groot voor een steeds kleiner wordende groep. Een krimpend team van vrijwilligers moet steeds meer doen en kan lastig opvolgers vinden. Met name bij bestuursfuncties speelt dit. Bestuurders voelen de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van een (rijksmonumentaal) kerkgebouw steeds zwaarder op de schouders drukken.

De inkomsten uit collectes worden lager en het gebouw wordt minder gebruikt. De meeste krimpende kerkelijke gemeenten vinden het interessant om passende nevenbestemmingen te vinden en/of uit te breiden. De ontwikkeling in de Nicolaaskerk in Kortgene is hiervan een goed voorbeeld. De verschillende geloofsrichtingen gaan ook anders met krimp om. De meeste kerkgemeenschappen maken onderdeel uit van een groter landelijk verband.

Aanbeveling 7: Stimuleer bedreigde kerken om de haalbaarheid van neven- of herbestemmingsmogelijkheden tijdig te onderzoeken

Het is goed om tijdig een onderzoek te starten naar scenario's voor invullingen van (deels) leegkomende kerken en bijbehorende financiële onderleggers. Immers, dan voorkom je dat bijvoorbeeld een maatschappelijke voorziening nieuw wordt gebouwd, terwijl de kerk ernaast leeg staat. Ook is het onwenselijk dat een kerkgebouw leeg komt te staan en gaat verloederen. Tenslotte kun je, als er tijd genoeg is, alle relevante stakeholders betrekken en maximaal creativiteit en kansen verkennen. De ervaring leert dat een goede herbestemming ongeveer 5 jaar aan voorbereiding vergt. Kerkbesturen kunnen bij de rijksoverheid een subsidie aanvragen om ondersteuning in te schakelen van experts bij het onderzoeken van neven- of herbestemmingsmogelijkheden. Op Noord-Beveland is hiervan tot op heden nog geen gebruik gemaakt.

€ 2.5 miljoen subsidie voor herbestemmen van monumenten

Nieuwsbericht | 11-03-2022 | 15:46

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft dit jaar totaal € 2,5 miljoen aan subsidie toegekend om de herbestemming van monumenten te stimuleren. Dit gebeurt in het kader van de *Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten*.

Beeld: © S.J. de Waard / CC-BY-SA-4.0 (via Wikimedia Commons)

De Scheepswerf Van Duijvendijk BV in Krimpen aan den IJssel is een van de monumenten die herbestemmingssubsidie ontvangt

Aanbeveling 8: Onderzoek op provinciaal niveau de wenselijkheid om een organisatie als de Stichting Oude Groninger Kerken voor Zeeland vorm te geven

Eigenaren van enkele kerkgebouwen geven aan dat zij het einde van het religieus gebruik in zicht zien komen. Het verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van deze gebouwen, zowel qua expertise als qua financiële opgave, valt zwaar. En dat wordt steeds zwaarder naarmate het lastiger is om de bestuursfuncties te vervullen met ook nog eens de juiste kennis en ervaring. Daarom ontstaat bij steeds meer kerkbesturen de behoefte om deze kerkgebouwen over te kunnen dragen aan een professionele partij, die het eigenaarschap overneemt met alle bijbehorende verantwoordelijkheden. Met eventueel de mogelijkheid om terug te huren voor de religieuze activiteiten, zolang die nog doorgaan. Waarbij deze partij daarnaast andere passende structurele functies en programmering verzorgt om de exploitatie van het kerkgebouw te optimaliseren. De Stichting Oude Groninger Kerken heeft dit in de provincie Groningen gedaan voor meer dan 100 monumentale kerken en is een robuuste professionele organisatie. In Zeeland bestaat de Stichting Oude Zeeuwse Kerken, die in dit opzicht wel ambitieus is, maar met 4 kerken in bezit, nog bescheiden in omvang is. De grote aantallen bedreigde kerkgebouwen in de provincie Zeeland vragen om het nadenken op een overkoepelende schaal over dit onderwerp en om urgentie. Hierbij is het belangrijk om aan te haken op landelijke ontwikkelingen op dit gebied (Zeeland is niet de enige provincie waar dit speelt) en om landelijke ervaring en expertise in te zetten.

5. Gebrek aan financiële middelen voor onderhoud

De meeste kerkgebouwen zijn goed onderhouden. Echter, juist de 4 rijksmonumentale kerken op Noord-Beveland worstelen met het vinden van middelen om het dure onderhoud te bekostigen. Alle eigenaren vragen wel de beschikbare subsidies aan, maar een eigen aandeel in de kosten moet ook worden opgebracht. Als daarvoor geen oplossing gevonden wordt, is de toekomst van al het rijksmonumentaal beschermde religieus erfgoed op Noord-Beveland in gevaar.

Aanbeveling 9: Draag zorg voor een goede informatievoorziening aan eigenaren van rijksmonumentale kerkgebouwen (en andere rijksmonumenten) over subsidie- en financieringsmogelijkheden

De gemeente Noord-Beveland kan een actieve rol vervullen bij de invulling van de wettelijk verplichte loketfunctie voor eigenaren van rijksmonumenten. In het netwerk van erfgoedorganisaties zijn er voldoende mogelijkheden om experts te betrekken bij een proactieve voorlichting over subsidies en fondsenwerving, alsmede over financieringsmogelijkheden, ook voor niet-rijksmonumenten.

Aanbeveling 10: Monitor op provinciaal niveau structureel onderhoudsachterstanden bij monumentale kerkgebouwen en stel herstelprogramma op

Alle eigenaren van de rijksmonumentale kerken in de gemeente Noord-Beveland kennen de Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim) en laten zich daarbij ondersteunen door een professioneel bureau. Ondanks het in 2019 verhoogde subsidiepercentage (van 50% naar 60%) blijft het eigen aandeel (40% + eventuele niet-subsidiabele kosten) een knelpunt. Voor de onderhoudskosten zijn er bij gemeente en provincie geen aanvullende subsidiemogelijkheden.

Indien er sprake is van een restauratie kan daarvoor subsidie worden aangevraagd bij de provincie Zeeland. Op deze provinciale subsidieregeling voor restauratie van rijksmonumenten kan jaarlijks een beroep worden gedaan. De provinciale regeling kent een subsidiepercentage van 70%, maar ook dan is een eigen bijdrage van 30% noodzakelijk. Dit moet met behulp van een dekkingsplan worden aangetoond. Ook hierbij geven kerkbesturen aan dat de eigen bijdrage een probleem is. Als kerkgebouwen, aangewezen als rijksmonument, een andere functie krijgen dan het religieuze gebruik, blijven de subsidiemogelijkheden bestaan. Ook dan blijft het eigen aandeel een aandachtspunt. Dus aanvullende functies of andere manieren om inkomsten te genereren moeten gezocht worden om de exploitatie op orde te brengen. Voor zowel rijksmonumentale kerkgebouwen als voor cultuurhistorisch van belang zijnde kerkgebouwen kan een beroep worden gedaan op de subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten.

Op basis van deze regeling kan 70% subsidie worden aangevraagd voor een haalbaarheidsonderzoek voor de herbestemming van een kerkgebouw (en andere monumenten). Deze regeling staat ook open voor een subsidie ten behoeve van een duurzaamheidsonderzoek.

Het verbeteren van de algemene financiële positie van bedreigde kerkgebouwen, zodat zij wel in staat zijn de eigen bijdrage te betalen, komt ook in andere aanbevelingen aan de orde. Tegelijkertijd is verdiepend onderzoek naar onderhoudsachterstanden in relatie tot subsidiemogelijkheden en opties voor aanvullende financiële regelingen een aanbeveling. Immers, hoe langer de onderhoudsachterstanden oplopen, hoe groter het risico dat de kerkgebouwen te veel verloederen. De kosten om een sterk verloederd gebouw op te knappen zijn relatief veel hoger dan het enigszins bijhouden van het onderhoud. In deze situatie wordt het vinden van een duurzaam toekomstperspectief voor de kerk steeds moeilijker en dreigt sloop als laatste optie.

Aanbeveling 11: Stem het onderhoud - en waar mogelijk de aanvraag van een onderhoudssubsidie- van de kerk en kerktoren gezamenlijk af.

Het eigendom, beheer en onderhoud van de kerktoren ligt veelal bij de burgerlijke gemeente terwijl voor de kerk dit bij de kerkelijke gemeente of particuliere eigenaar ligt. Onder de diverse partijen leidt dit nog wel eens tot onduidelijkheid. Uit het overleg met de kerkeigenaren is als actiepunt gekomen dat het onderhoudsplan en de daarmee verband houdende subsidieregelingen van de kerk en de kerktoren beter op elkaar afgestemd zouden kunnen worden. Dit wordt tevens als zeer wenselijk ervaren en komt het algehele onderhoud ten goede.

6. Investeren in duurzaamheidsmaatregelen rendeert voor oudere monumentale kerken (nog) niet

Met name de jongere kerken beschikken over bouwsystemen die veelal makkelijker te isoleren zijn en de installatietechnische basis is veel geschikter voor een duurzamer concept. Voor oudere monumentale kerkgebouwen blijft het een kip-ei dilemma wanneer welke investeringen in duurzame maatregelen gaan renderen. Wanneer de intensiteit van het gebruik achter blijft, zal er geen aanleiding zijn om investeringen te doen in het verlagen van de stookkosten. Wanneer het comfort te wensen overlaat, en de stookkosten onevenredig hoog zijn, zal het gebruik niet toenemen.

Aanbeveling 12: Voer op gemeentelijk of provinciaal niveau duurzaamheidsscans uit in combinatie met onderzoek naar neven- of herbestemming

Om de cirkelredenering te doorbreken, wel of niet investeren in duurzaamheidsmaatregelen als voorwaarde voor een intensiever gebruik van een kerkgebouw, zullen stappen gezet moeten worden. Inventariserende duurzaamheidsscans kunnen daarin helpen, in combinatie met een onderzoek naar neven- of herbestemming. Gemeenten zetten inmiddels in op duurzaamheid, maar kerkgebouwen hebben daarbij (nog) geen prioriteit. Wellicht kan hiervoor op provincieniveau een efficiënte aanpak (en een effectieve regeling) opgezet worden.

7. Ondersteuning bij het vinden van goede vrijwilligers is gewenst

Goede vrijwilligers zijn onmisbaar voor de instandhouding van religieus erfgoed op de langere termijn. Het niet meer adequaat kunnen vervullen van (vrijwillige) bestuursfuncties is nu één van de grootste knelpunten voor bedreigde kerken in religieus gebruik.

Aanbeveling 13: Zet in op slimme werving van vrijwilligers

Op korte termijn is het belangrijk om een aantal knelpunten in besturen te helpen oplossen. Daarbij moet blijvend geïnvesteerd worden in het opzetten van vruchtbare netwerken en slimme wervingsmethoden van vrijwilligers. Museum Catharijneconvent heeft hier een mooi voorbeeld voor, waarbij door een slimme ‘framing’ een vacature aantrekkelijk wordt ervaren en sneller vervuld raakt. Het netwerk van de gemeente kan hierbij mogelijk worden benut.

8. Contactpersoon dringend gewenst voor kerkeigenaren én collega's bij de gemeente Noord-Beveland

Kerken geven aan behoefte te hebben aan een vraagbaak bij de gemeente Noord-Beveland, en ook aan een centraal aanspreekpunt. Op dit moment is er onvoldoende capaciteit beschikbaar om deze functie structureel en op voldoende sterkte te kunnen invullen. Zonder deze contactpersoon dreigt de constructieve relatie die nu is opgebouwd met de kerkbesturen te verwateren. Gezien de uitdagingen, waar een aantal kerkbesturen voor staat en de bedreiging die dit vormt voor het (rijksmonumentale) religieus erfgoed van de gemeente Noord-Beveland, is dit zeer ongelukkig. Ook binnen de gemeentelijke organisatie staat de kerkenproblematiek onvoldoende scherp op het netvlies van ambtenaren van beleidsterreinen, waar wellicht kansen liggen voor leegkomende kerkgebouwen. Denk aan gemeentelijke taken als: het huisvesten van sociaal-maatschappelijke functies (dorpshuizen), stimuleren van cultuur (muziekvoorstellingen, theater), het bevorderen van toerisme en recreatie en het faciliteren van de energietransitie. Een centrale aanjager, bijvoorbeeld een coördinator erfgoed, is hierbij onmisbaar.

Voor een gemeente als Noord-Beveland, met nog geen 50 rijks-monumenten, is het niet ondenkbaar dat de samenwerking met 1 of meerdere andere gemeente(n) op de Bevelanden wordt gezocht om deze coördinatiefunctie volwaardig te kunnen invullen.

Aanbeveling 14: Stel een contactpersoon aan bij de gemeente Noord-Beveland als aanspreekpunt voor (particuliere) kerk eigenaren en collega's

Het opstellen van een kerkenvisie is een eerste stap. Nu de kerkenopgave in beeld is en kerkbesturen zich gesteund voelen om noodzakelijke vervolgstappen te zetten, is het belangrijk om binnen de gemeente Noord-Beveland een structurele aanjager beschikbaar te hebben. Op dit moment is de capaciteit hiervoor niet beschikbaar. Hoewel de kerkeigenaren primair aan zet zijn, blijkt dat het bundelen van krachten tussen de gemeente Noord-Beveland en enkele kerkeigenaren van bedreigde kerken de kansen voor deze kerken aanzienlijk groter maakt om passende functies te vinden. Wellicht functies waardoor de kerkgebouwen publiek toegankelijk blijven en het erfgoed beleefbaar blijft (denk aan maatschappelijke of culturele functies). Een coördinator voor het gebouwde erfgoed, eventueel samen met andere gemeenten, is voorwaardelijk om deze kansen voor de kerkenopgave op Noord-Beveland, vanuit gemeentezijde, te verzilveren.

Aanbeveling 15: Bepaal een integrale werkwijze binnen de gemeente Noord-Beveland

Uit voorliggend onderzoek blijkt dat de helft van de rijksmonumentale (dorps)kerken (3 van de 4) bedreigd worden in hun voorbestaan. Dit betreft de Dorpskerk in Colijnsplaat en de Katse Kerk. Oplossingsrichtingen om een duurzaam toekomstperspectief te vinden voor dit waardevolle erfgoed, vragen om samen op te trekken met kerkeigenaren, de gemeente Noord-Beveland en eventueel betrokken partijen. Kansen kunnen liggen in 'domein-overstijgend denken' met de verschillende beleidsafdelingen van de burgerlijke gemeente of in combinatie met initiatieven van partijen van buiten de gemeente.

Het is hiervoor wenselijk dat de gemeente Noord-Beveland de contacten met de kerkbesturen goed onderhoud en op gewenste vragen en acties acteert. Hiervoor is een aanjager/coördinator (zie aanbeveling 12) wenselijk. Vervolgens is een afwegingskader (hoe om te gaan met het religieus erfgoed vanuit gemeenteperspectief) en afgestemde werkwijze binnen de gemeente Noord-Beveland, tussen de verschillende betrokken afdelingen, voorwaardelijk. Tenslotte is een koppeling van de kerkenvisie met de omgevingsvisie wenselijk. De coördinator gebouwd erfgoed regisseert deze procesketen en zorgt dat het kerkenvraagstuk voldoende bekend is bij relevante gemeentelijke vakgebieden.

Aanbeveling 16: Intensiveer het contact met de kerkeigenaren door middel van een jaarlijkse bijeenkomst

Het bezitten en onderhouden van een (monumentaal) kerkgebouw vereist de nodige kennis. Deze kennis bestrijkt thema's als het onderhoud van het kerkgebouw, vergunningsaanvragen en subsidieaanvragen. Toch is deze kennis niet vanzelfsprekend gebleken. Onder kerkeigenaren bestaat de behoefte aan een structurele bijeenkomst waarbij tevens gelegenheid is tot het onderhouden van contact, het stellen van vragen en het in gesprek gaan met de gemeente. Als gemeente is het eveneens van belang op de hoogte te zijn van hetgeen speelt onder de kerkeigenaren. Daarom is het raadzaam om een jaarlijks overleg te houden met de kerkeigenaren. Deze rol zou kunnen worden belegd bij een vast contactpersoon binnen de gemeente Noord-Beveland.

Kom in actie!

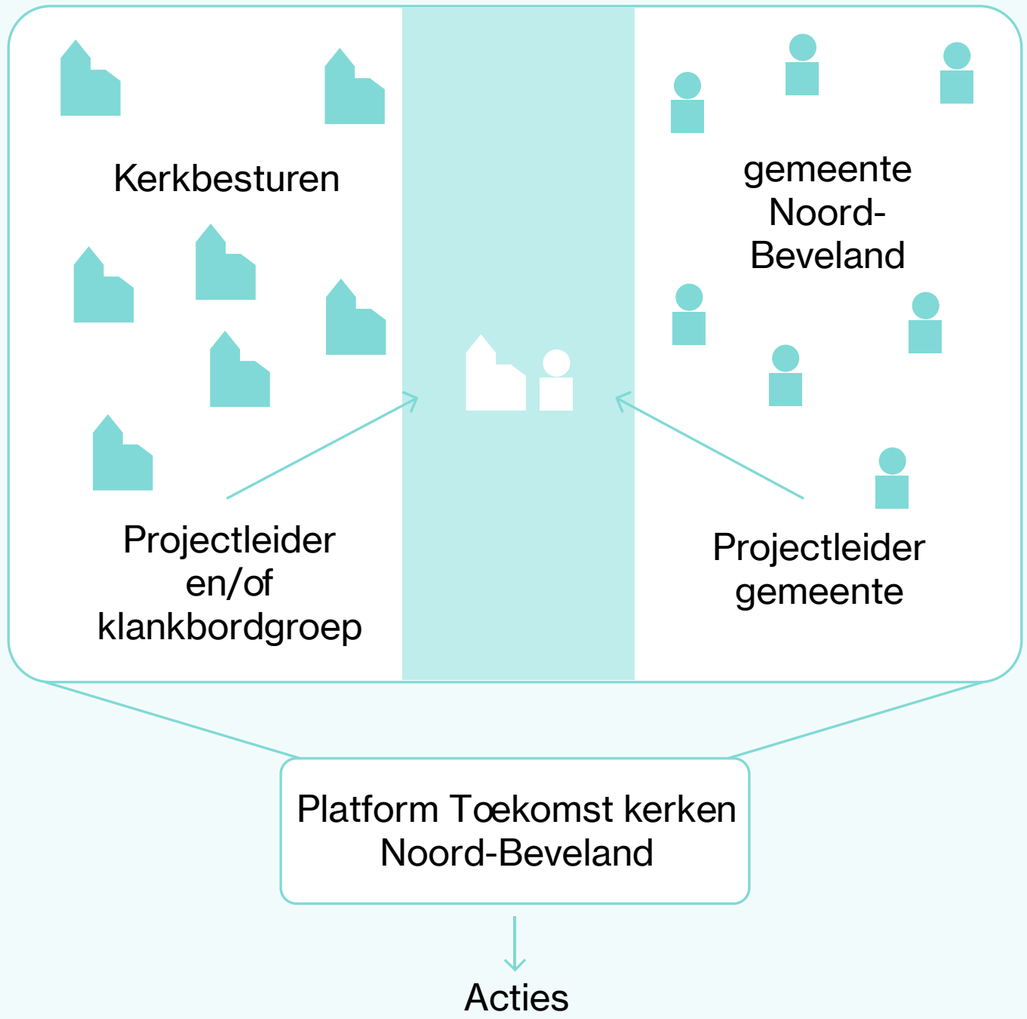
De kerkenvisie heeft als belangrijkste inzicht opgeleverd dat een aantal eigenaren van kerken (soms zelfs herbestemd) ervaren dat de toekomstbestendigheid van hun kerkgebouw onzeker is. Van de 5 in religieus gebruik zijnde kerken is de toekomst van 2 tot 3 kerkgebouwen onzeker, terwijl dit ook geldt voor de reeds herbestemde kerk in Kats en Kortgene. Nu deze toekomstverwachtingen in beeld zijn gebracht, biedt dit de kans om proactief actie te ondernemen. Het voordeel hiervan is dat voorkomen kan worden dat kerken leeg komen te staan, vervallen raken en op den duur moeilijk meer te redden zijn. Proactief handelen kan een nieuw toekomstperspectief voor kerkgebouwen opleveren - al dan niet in combinatie met de religieuze functie - als daarmee tijdig wordt gestart. Uit de gesprekken en uit andere onderzoeken in Nederland blijkt dat zowel leden van kerkgemeenschappen als inwoners het liefst zien dat sociaal-maatschappelijke of culturele functies in leegkomende kerken worden ondergebracht. Het kost vaak meerdere jaren om de haalbaarheid van dergelijke projecten te onderzoeken en tot realisatie daarvan te komen. Het is dus zaak om tijdig te starten. Ook om andere kansrijke oplossingsrichtingen voor het ontkerkelijkingsvraagstuk te vinden is actie geboden.

Voorstel:

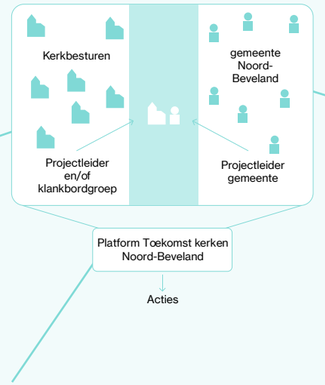
De gemeente Noord-Beveland pakt de rol van initiator en inspirator en nodigt alle kerkeigenaren uit die actief over de toekomst van hun kerkgebouw willen nadenken (verdiepend onderzoek fase 2). In een gezamenlijke projectgroep ‘Toekomst kerkgebouwen Noord-Beveland’ (naam nader te bepalen) vindt een verkenning plaats naar de meest urgente en kansrijke vervolgprojecten en een stappenplan (niet alles kan en hoeft tegelijkertijd) met als uitgangspunt de 13 aanbevelingen uit deze kerkenvisie. De projectgroep stelt een uitvoeringsprogramma op en legt dit voor als volgende stap aan het college van Burgemeester en Wethouders en de gemeenteraad. Parallel hieraan kunnen kerkeigenaren zelf actie ondernemen en datzelfde geldt voor de gemeente Noord-Beveland.

9. Actieplan

Als de kerkenvisie is vastgesteld is het belangrijk om de energie die is ontstaan vast te houden en in actie te komen. Voorstel is dat de gemeente Noord-Beveland de rol van initiator en inspirator op zich neemt. Blijf in contact met kerkbesturen die actief over de toekomst van hun kerk willen nadenken en nodig hen uit. Samen kan - in een projectgroep “Toekomst kerken Noord-Beveland”- verkent worden waar kansen liggen en wat urgente vervolgprojecten zijn. De aanbevelingen uit de kerkenvisie zijn hierbij uitgangspunt (maar niet alles kan en hoeft tegelijkertijd). De projectgroep stelt gezamenlijk een uitvoeringsprogramma op en legt dit als volgende stap voor aan de gemeenteraad en B&W. Parallel kunnen de kerkeigenaren en de gemeente Noord-Beveland actie ondernemen. In verschillende gemeenten in Zeeland wordt op eenzelfde manier gewerkt waardoor onderlinge afstemming en kennisuitwisseling eenvoudig mogelijk is. In het overzicht hiernaast is het actieplan in beeld gebracht.

Aanbevolen acties voor kerkeigenaren en de gemeente Noord-Beveland in fase 2 van het kerkenvisietraject:

Kerkbesturen Noord-Beveland

- Doe mee aan het Platform Toekomst kerkgebouwen Noord-Beveland (aanbeveling 12);
- Kerken met onzeker toekomstperspectief: vraag subsidie aan bij de rijks-overheid om de haalbaarheid- en duurzaamheidsmogelijkheden tijdig te onderzoeken en werk hierbij samen met het platform en de gemeente (aanbevelingen 6 en 10).
-

Platform Toekomst kerkgebouwen Noord-Beveland

- Leer elkaar beter kennen en doe inspiratie en kennis op bij elkaar en eventueel bij anderen, ook buiten de gemeente Noord-Beveland (aanbeveling 12);
- Bepaal gezamenlijk welke projecten het meest urgent en kansrijk zijn door:
  - Mee te denken in de opzet van een sterke stichting die kerkgebouwen kan overnemen, waarbij de Stichting Oude Zeeuwse Kerken een gesprekspartner kan zijn (aanbevelingen 2 en 7);
  - Kansen te onderzoeken voor kerkgebouwen in relatie tot de toekomst en de leefbaarheid van kernen door het onderbrengen van sociaal-maatschappelijke of culturele functies (aanbeveling 1);
  - Kansen te onderzoeken voor kerkgebouwen in relatie tot de toekomst en de leefbaarheid van het eiland en of cultureel toerisme daarbij een rol zou kunnen spelen (aanbeveling 1);
- Bedenk hoe inwoners, dorpsraden en ondernemers bij projecten kunnen worden betrokken (aanbeveling 5);
- Zet in op een slimme werving van vrijwilligers, door bijvoorbeeld een kennisbijeenkomst te organiseren met een organisatie die hiervoor expertise heeft (aanbeveling 11).

Gemeente Noord-Beveland

- Stel een contactpersoon/coördinator erfgoed aan bij de gemeente met afdoende uren als aanspreekpunt voor kerkeigenaren en collega's. Deze persoon kan tevens de rol van projectleider op zich nemen vanuit de gemeente voor het Platform kerkgebouwen Noord Beveland (aanbeveling 12);
- Stimuleer kerkeigenaren van, in ieder geval de bedreigde, kerkgebouwen om neven- en/of herbestemmingsmogelijkheden, alsmede duurzaamheidsmaatregelen tijdig te onderzoeken (aanbeveling 6 en 10);
- Bepaal een integrale werkwijze/aanpak voor bedreigde kerkgebouwen binnen de gemeente Noord-Beveland (aanbeveling 13);
- Maak het aanwijzen van gemeentelijke monumenten mogelijk en onderzoek de aanwijzing tot gemeentelijk monument van (minstens) een drietal kerkgebouwen (aanbeveling 3);
- Stimuleer de actualisatie van de beschrijving van het kerkgebouw en van de bijbehorende kerkelijke interieurs, zo mogelijk samen met de provincie Zeeland (aanbeveling 4);
- Onderzoek, samen met de provincie Zeeland, of een structurele monitor onderhoudsachter-standen bij monumentale kerkgebouwen wenselijk en haalbaar is, en zo ja, stel een herstelprogramma op (aanbeveling 9).

Bijlage 1

Kerkenpaspoorten

Legenda kerkenpaspoorten

- Christelijk gebruik
- Herbestemd

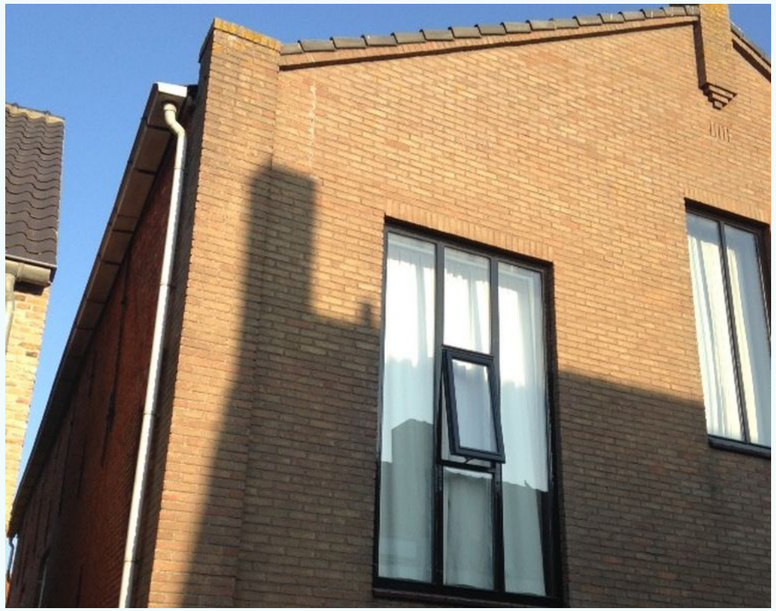
- S Klein
- M Middelgroot
- L Groot

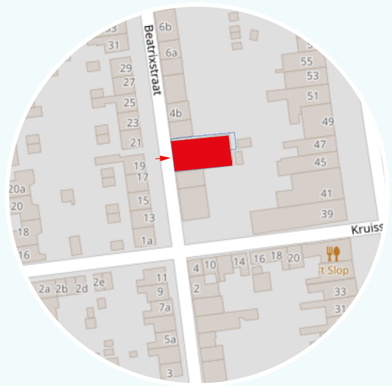
- Rijksmonument
- Beeldbepalend
- Geen monumentale status

1

Geen monumentenstatus
Herbestemd
220m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Gereformeerde Kerk

Adres	Beatrixstraat 6 Colijnsplaat
Bouwjaar	1870/1967
Architect	Steen en Tuinhof (1967)
Bouwstijl	neogotiek
Denominatie	n.v.t.
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	woonhuis

Te Colijnsplaat werd op 20 juni 1862 een Chr. Afgescheiden gemeente geïnstitueerd, waarvan de naam in 1869 Christelijke Gereformeerde Kerk en in 1892 Gereformeerde Kerk werd. Er werd vanaf 1862 een voormalig koetshuis gehuurd om als kerkgebouw dienst te doen. Dit gebouw werd gekocht in 1866. Het werd echter al snel te klein en in 1870 besloot men grond aan te kopen voor de bouw van een nieuwe kerk. Deze kerk valt te typeren als een neogotische zaalkerk. In 1967 werd de kerk verbouwd en gemoderniseerd onder leiding van de architecten Steen en Tuinhof. De oude voorgevel is toen in zijn geheel vervangen. In 2005 is de kerk gesloten. Het is nu een woning. In het interieur had de kerkzaal een gedrukt, houten tongewelf dat vermoedelijk in 1967 is afgewerkt met schrootjes.

Aan de ingangszijde is toen ook een portaal met een wand van schrootjes afgescheiden. Boven de ingang stond een orgel. Hoe het huidige interieur er uitziet is onbekend.

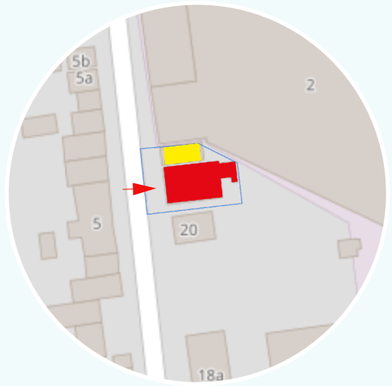
Het kerkgebouw heeft door de wijzigingen geen waarde meer. Wel kan het gebouw nog als ‘lieu de mémoire’ gezien worden.

2

Geen monumentenstatus
Herbestemd
130m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Gereformeerde Gemeente

Adres	Oost Havenstraat 22 Colijnsplaat
Bouwjaar	1931
Architect	P. Huibrechtsche
Bouwstijl	traditionalisme
Denominatie	n.v.t.
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	timmerwerkplaats

In 1930 traden er bij de Oud Gereformeerde Kerk te Colijnsplaat een aantal leden uit wegens een kerkrechtelijke kwestie; zij sloten zich aan bij de Gereformeerde Gemeente te Kortgene. Te Colijnsplaat werd er vervolgens op 20 juli 1931 een Gereformeerde Gemeente geïnstitueerd. Op 25 september 1931 werd de kerk aan de Oost Havenstraat in gebruik genomen. Deze kerk is tot 1989 het gebedshuis geweest van de Gereformeerde Gemeente. Daarna is het gebouw als timmerwerkplaats in gebruik genomen.

Het kerkje heeft een rechthoekige plattegrond en een zadeldak. De gevels zijn opgetrokken in baksteen. In de lange zijden zijn vier rondboogvensters aangebracht. De lange gevels zijn geleed door middel van lisenen.

Centraal in de voorgevel bevindt zich de ingang met daarboven een rondboog en een boogveld dat is ingevuld met gekleurde baksteen. Links en rechts naast de ingang zijn rondboogvensters gemaakt, boven de ingang een rond venster. De tuitgevel met schouders heeft hoeklisenen. Bij de schuine delen van de topgevel is er uitkragend metselwerk. De kerk had van oorsprong stalen vensters met roedenverdeling.

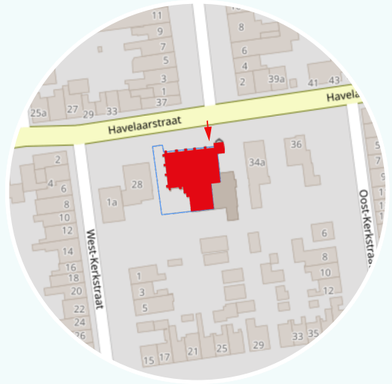
De kerk heeft waarde als voorbeeld van eenvoudige, traditionele kerkbouw uit het interbellum.

3

Rijksmonument
Christelijk gebruik
485m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Dorpskerk

Adres	Havelaarstraat 30 Colijnsplaat
Bouwjaar	1607/1769
Architect	J. van Es & F Rupingh (1769)
Bouwstijl	neoclassicisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Zitplaatsen	270
Gebruik	kerk/multifunctioneel

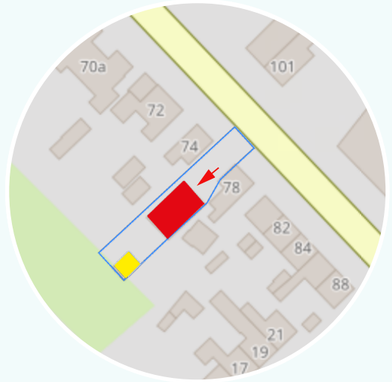
In 1598 is de Oud Noord-Beveland-polder van Noord-Beveland bedijkt. Op 23 mei 1599 werd de eerste kerkdienst in Colijnsplaat gehouden. In 1612 werd de Classis Walcheren verzocht om geldelijke steun voor vergroting van het gebouw. In 1675 moest de kerk opnieuw worden vergroot. In 1769 werd de kerk herbouwd naar plannen van Johannes van Es en Frans Rupingh. Enkele muurgedeelten van de 17e-eeuwse kerk werden daarin opgenomen. Uitgezonderd de indeling van het interieur, heeft het gebouw nu nog voor het grootste deel het aanzien zoals dat uiteindelijk in 1769 tot stand is gekomen. Het betreft een eenvoudige zaalkerk onder dubbel schilddak, met aangebouwde vierkante toren, gedekt door een tentdak. De toren is in de 20e eeuw wit gepleisterd. Het interieur wordt overwelfd door een tongewelf. In 1856 werd een consistorie aangebouwd en in 1981 werd onder meer de kap vernieuwd, waarbij zoveel mogelijk de 18e-eeuwse toestand werd nagestreefd. In de kerk bevinden zich enkele 17e-eeuwse grafstenen. Onder een van de grafstenen bevindt zich een grafkelder. Van omstreeks 1650 zijn de preekstoel, een koperen doopbekkenhouder en koperen lezenaar. Sinds 1 januari 2006 zijn de Hervormde Gemeente en de Gereformeerde Kerk gefuseerd. De kerk is in 2010 aangepast en kan nu ook dienst doen voor onder meer tentoonstellingen en voorstellingen.

De kerk is van belang als markant onderdeel van de renaissance verkaveling van voorstraatdorp met kerkring. Verder is het van belang als onderdeel van de godsdienstige ontwikkeling van Noord-Beveland en Colijnplaat. In de kerk en toren zijn restanten van de 17e eeuwse bouw behouden gebleven. Daarnaast zijn ook enkele interieurstukken uit de vroegste periode bewaard gebleven.

4

Geen monumentenstatus
Herbestemd
95m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Oud Gereformeerde Gemeente

Adres	Havelaarstraat 76 Colijnsplaat
Bouwjaar	1912
Architect	J.N. Snoep
Bouwstijl	chaletstijl
Denominatie	n.v.t.
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	woonhuis

Vanaf 1912 heeft ds. L. Franke huissamenkomsten gehouden met mensen die het in de Gereformeerde Kerk niet meer konden vinden. In 1912 besloot men ook tot het bouwen van een kerk naar een tekening van J.N. Snoep te Colijnsplaat. Op 16 mei 1913 werd het een zelfstandige gemeente. In 1917 werd L. Franke als predikant van deze gemeente bevestigd.

Tussen 1927 en 1928 was men aangesloten bij het verband van de Nederlands Gereformeerde gemeenten en tussen 1946 en 1968 bij de classis Dordrecht van de Oud-Gereformeerde Gemeenten. Verder lijkt het een Vrije gemeente te zijn geweest.

In 1973 zijn de kerkdiensten gestaakt omdat er nog maar weinig leden waren. Het kerkje is toen verkocht aan een bloemenhandelaar.
Havelaarstraat 74 was het toenmalige domineeshuis en Havelaarstraat 76 de kosterswoning.

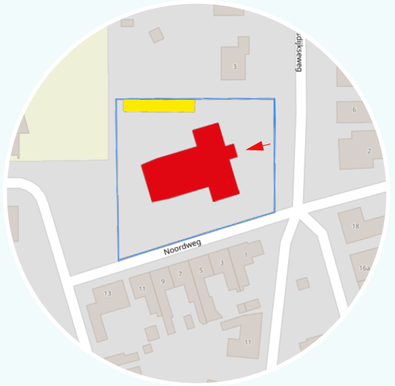
Het kerkje is volgens de tekening gebouwd in een eenvoudige chalet-stijl maar is sinds de bouw zodanig gewijzigd dat het niet meer herkenbaar. Het gebouw heeft geringe waarde behalve als herinnering aan de ‘Frankianen’.

5

Geen monumentenstatus
Herbestemd
375m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Ontmoetingskerk

Adres	Geersdijkseweg 1 Geersdijk
Bouwjaar	1959
Architect	Rothuizen & ‘t Hooft
Bouwstijl	modernisme
Denominatie	n.v.t.
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	woning

Moderne zaalkerk met wit gepleisterd portaal en een slanke toren. De gevels en toren zijn uitgevoerd in metselwerk met vensters met betonnen omlijstingen. De toren heeft een betonnen bekroning met ronde galmgaten. Het interieur van de kerkzaal was afgewerkt met witgepleisterde wanden en een plafond met een blank houten afwerking. Na de sluiting zijn interieurstukken als de preekstoel en het orgel herbestemd. Dankzij ruime financiële bijdragen van het Nationaal Rampenfonds, de deputaten van kerkbouw der gereformeerde kerken en de kerkelijke gemeente zelf, werd het mogelijk na de Watersnoodramp in 1953 een nieuwe Gereformeerde Kerk te Geersdijk te bouwen. Het oude gebouw aan de Oostkruisstraat had te veel geleden van het zoute water en bovendien had men enkele verzakkingen geconstateerd.

In de jaren ’80 van de 20e eeuw werd een Samen-Op-Weg verband gesticht met de Hervormde Kerk. Sinds deze tijd werd uitsluitend gebruik gemaakt van de Gereformeerde Kerk, die werd omgedoopt tot Ontmoetingskerk. Na fusie met de Hervormde Kerk in Wissenkerke in 2004, werd de kerk wegens het teruglopend ledenaantal en de vergrijzing in 2013 gesloten. In 2017 is een omgevingsvergunning verleend voor het verbouwen van de kerk tot woning.

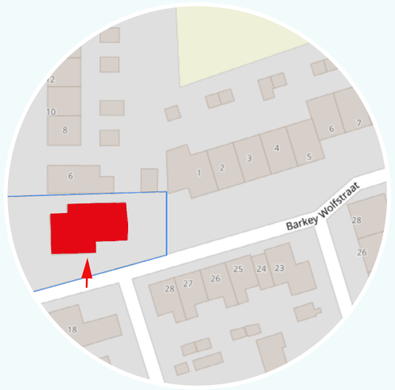
De kerk heeft waarde als voorbeeld van een kleine wederopbouwkerk en de ontwerpprincipes van Rothuizen & ’t Hooft. De kleurstelling van het witgepleisterde portaal is gewijzigd. De huidige toestand van het interieur is onbekend.

6

Geen monumentenstatus
Herbestemd
150m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Hervormde Kerk

Adres	Geersdijkseweg 2 Geersdijk
Bouwjaar	1961
Architect	Rothuizen & ‘t Hooft
Bouwstijl	traditionalisme
Denominatie	n.v.t.
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	woning

De eerste Hervormde Kerk van Geersdijk werd in 1927 gebouwd. Deze kerk ressorteerde onder de Nederlands Hervormde Gemeente te Wissenkerke. Deze kerk liep door de Watersnoodramp in 1953 schade op. Restauratie werd afgeraden, omdat nieuwbouw goedkoper was. De oude kerk werd in 1960 afgebroken. Op dezelfde plaats werd dankzij het Nationale Rampenfonds een moderne zaalkerk met ontmoetingsruimte gebouwd naar plannen van architecten Rothuizen & ‘t Hooft. In 2007 is de kerk verbouwd tot woning.

De bakstenen kerk voegt zich in schaal en uitvoering naar de woonhuisbouw in de omgeving. De achitectuur van Rothuizen en ’t Hooft is herkenbaar aan het betonnen portaal en vensteromlijstingen. Een verdere verbijzondering is de ronde schoorsteen. Het kerkje was herkenbaar als religieus gebouw door het grote kruis boven het portaal. Opvallend genoeg is deze hervormde kerk kleiner dan de gereformeerde kerk, meestal is dit andersom.

De kerk heeft waarde als voorbeeld van een kleinschalige wederopbouwkerk in een dorp. De toestand van het interieur is niet bekend.

7

Geen monumentenstatus
Herbestemd
158m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

Adres	Oostkruisstraat 4 Geersdijk
Bouwjaar	1910
Architect	P.S. Dijkstra
Bouwstijl	expressionisme
Denominatie	n.v.t.
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	Opslag

In 1864 werd aan de Oostkruisstraat een kerk gesticht door de Christelijke Afgescheiden Gemeente. Deze maakte vanaf 1869 onderdeel uit van de Christelijke Gereformeerde Kerk en vanaf 1892 van de Gereformeerde Kerken in Nederland. In 1910 werd een nieuwe kerk gebouwd. Deze kerk werd na de Watersnoodramp in 1953 onbruikbaar en aan de Geersdijkseweg werd een nieuwe Gereformeerde Kerk opgetrokken. Bij de nieuwbouw van de Hervormde Kerk mochten de kerkgangers tijdelijk kerken in dit gebouw. Daarna is het gebruikt als pakhuis. Tijdens een augustusstorm is de toren eraf gewaaid. Er rest echter nog steeds een deel van de oude kerk, waaronder een deel van de voorgevel.

De grotendeels afgebroken kerk was een ontwerp van architect P.S. Dijkstra die ook de ‘Ark” in Kamperland ontwierp. Afgaand op een oude ansichtkaart was het ontwerp daarmee vergelijkbaar door onder andere de grote halfronde ramen.

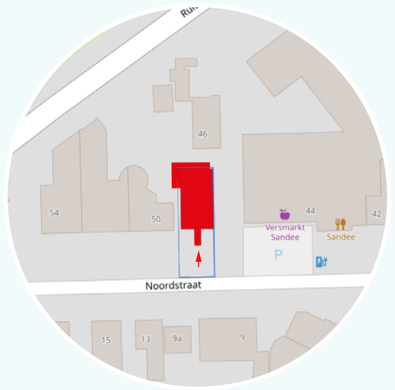
Gezien de beperkte hoeveelheid bouwsubstantie die bewaard is gebleven heeft deze kerk weinig waarde, behalve als herinnering aan de oude situatie.

8

Geen monumentenstatus
herbestemd
115m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Oud Gereformeerde Gemeente

Adres	Noordstraat 48 Kamperland
Bouwjaar	ca. 1900
Architect	onbekend
Bouwstijl	neorenaissance
Denominatie	n.v.t.
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	kapsalon

Voormalige kerk, vermoedelijk gebouwd omstreeks 1900. Een eenvoudig gebouw met een rechthoekige plattegrond. Het gebouw heeft tuitgevels die afgedekt zijn met een uitkragende rollaag. De lange zijgevels zijn geleed door lisenen met daartussen segmentboogvensters. De ingang bevindt zich in een van de kopgevels en is benadrukt door een rondboog met siermetselwerk. Links en rechts naast de ingang zijn segmentboogvensters gemaakt en in de topgevel twee kleine, stalen rozetvensters. De kerk had van oorsprong stalen vensters, deze zijn vervangen door moderne exemplaren. Het interieur is ingrijpend vernieuwd.

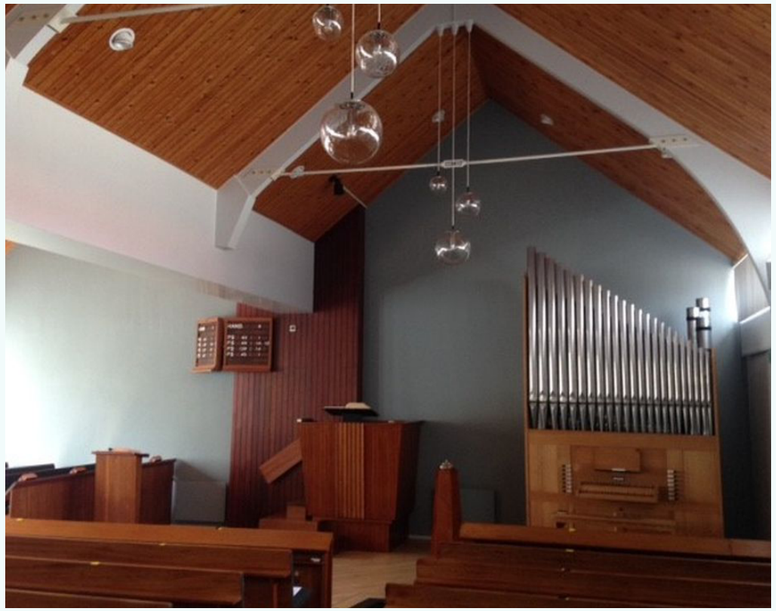
De kerk is rond 1990 gesloten. Na twee jaar van leegstand is er een kunstenaar in getrokken. In 1993 is de kerk opnieuw van eigenaar gewisseld. Nu is er een kapsalon in gevestigd.

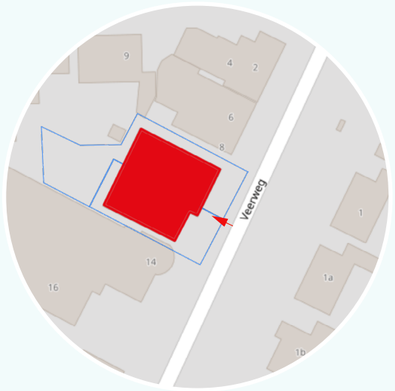
De kerk heeft waarde als voorbeeld van een eenvoudige bakstenen kerken uit het eind van de 19e en begin 20e eeuw.

9

Geen monumentenstatus
Christelijk gebruik
297m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Gereformeerde Gemeente Kamperland

Adres	Veerweg 12 Kamperland
Bouwjaar	1960/1975/2015
Architect	van Hee (1960), J.Fierloos (2015)
Bouwstijl	traditionalisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten
Zitplaatsen	160
Gebruik	kerk

In augustus 1935 werden voor het eerst diensten gehouden in Kamperland. Voor deze datum werd er gekerkt in de kerk van de Gereformeerde Gemeente te Kortgene. Kamperland werd een afdeling van de gemeente van Kortgene. Omstreeks 1940 verhuisde men naar een gemeentelokaal aan de Veerweg. In 1959 werd dit lokaal aangekocht en vrijwel volledig afgebroken en vervangen door nieuwbouw naar een ontwerp van de firma A.C. van Hee te Kamperland. In 1976 werd het gebouw vergroot tot 115 zitplaatsen. Dit is uitgevoerd door de firma Kodde te Veere. Het vernieuwde pand werd op 27 januari 1977 in gebruik genomen. In 2015 is de kerk opnieuw vernieuwd en uitgebreid.

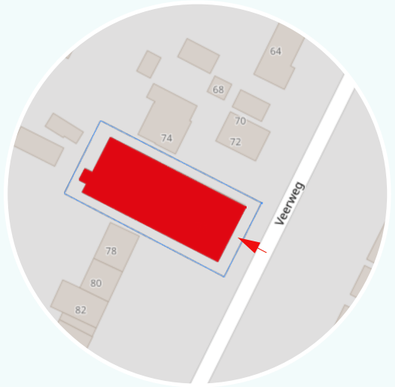
De kerk uit 1960 was een eenvoudige zaalkerk met de lange gevel parallel aan de straat. Rechts in de gevel lag een uitgebouwd portiek met een dubbele houten deur als ingang. Het formaat en uiterlijk van de kerk was aangepast aan de woonhuisomgeving. Bij de verbouwing uit 1975 werd aan de achterzijde een beuk bijgebouwd en in 2015 werd het perceel van het woonhuis aan de rechterzijde bij de kerk getrokken. Toen is de ingang vernieuwd door een hoog zinken portiek te bouwen. Het interieur heeft een kap met houten schroten, waarbij de constructie duidelijk zichtbaar is.

De kerk vertegenwoordigt in architectonische zin weinig waarde. Het belang ervan ligt vooral in de gereformeerde kerkgeschiedenis van Kamperland.

10

Beeldbepalend
herbestemd
328m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Dorpskerk

Adres	Veerweg 76 Kamperland
Bouwjaar	1901/1911/1959
Architect	van Dorst(1911), ‘t Hooft (1959)
Bouwstijl	neogotiek
Denominatie	n.v.t.
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	restaurant

In 1901 besloot de kerkenraad van de Nederlands Hervormde Gemeente te Wissenkerke tot het bouwen van een nieuwe bijkerk met 250 zitplaatsen in Kamperland. De Hervormde Gemeente te Kamperland werd in 1910 als zelfstandige gemeente erkend. In 1911 werd de kerk vergroot met 95 zitplaatsen naar een ontwerp van A. van Dorst te Middelburg. Toen is ook de geveltoren gebouwd.

In 1959 is het interieur ingrijpend gerestaureerd naar een plan van ir. P.J. ’t Hooft, waarbij er nieuwe vloeren, plafonds, banken en een preekstoel zijn aangebracht. De romaanse ramen werden vervangen door rechthoekige. In S.O.W. verband vond op 8 februari 1998 de laatste dienst plaats en werd het kerkje verkocht. Op 17 maart 2017 heeft Brasserie Amable na 10 maanden restauratie hier zijn deuren geopend.

De Dorpskerk is gebouwd in de traditie van eenvoudige zaalkerkjes met tuitgevels en door lisenen gelede lange zijgevels. De kerk is wel wat rijker uitgevoerd door het toepassen van spaarvelden in de voorgevel en spitsbogige stalen vensters met traceringen. De voorgevel werd in 1911 nog verrijkt met een klokkentorentje. De spitboogvensters in de lange zijgevels zijn in 1959 vervangen door moderne rechthoekige vensters. In het interieur werd toen onder andere het gedrukte tongewelf in blank houten schroten gemaakt.

De kerk heeft waarde als eenvoudige kerk uit de periode rond 1900. De waarde is wel aangetast door de verbouwingen, waarbij de vensters en interieur werden aangetast.

11

Beeldbepalend
Christelijk gebruik
535m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

De Ark

Adres	Veerweg 100 Kamperland
Bouwjaar	1923
Architect	P.S. Dijkstra
Bouwstijl	expressionisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Zitplaatsen	345
Gebruik	kerk

De Gereformeerde Kerk te Kamperland is gesticht op 14 juli 1866 onder de naam “Christelijke Afgescheiden Gereformeerde Gemeente” en was een afsplitsing van de Hervormde gemeente. In 1869 werd de Gereformeerde Kerk gebouwd aan de Veerweg te Kamperland. Vanwege plaatsgebrek en bouwvalligheid is dit kerkgebouw gesloopt in 1923 en op dezelfde plek werd een nieuwe kerk gebouwd naar een ontwerp van P.S. Dijkstra. Ook werd de oude consistorie vervangen door een nieuwe. Met 600 zitplaatsen werd de nieuwe kerk het grootste kerkgebouw van Kamperland.

Na de vorming van de federatieve Samen-op-Weg-gemeente in 1997 werd besloten tot verkoop van het kerkgebouw van de Hervormde Gemeente en de pastorie van de Gereformeerde Kerk en werd tevens besloten het kerkgebouw van de Gereformeerde Kerk te renoveren. Deze renovatie omvatte het vervangen van de banken beneden door stoelen, het vernieuwen van de vloer (met vloerverwarming) en het aanbrengen van een verhoogd liturgisch centrum. Verder werd een ontmoetingsruimte aangebouwd met daarin alle aan de eisen des tijds voldoende voorzieningen (o.a. toegankelijkheid voor mindervaliden). Het kerkgebouw kreeg toen ook de naam “De Ark”.

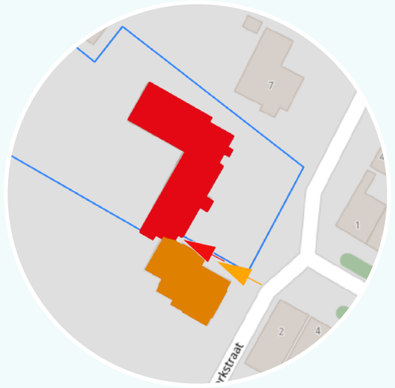
De relatief grote interbellumkerk van de Vlissingse architect Dijkstra is een centraalbouw waarin invloeden van het traditionalisme te zien zijn, maar ook van het werk van Ed. Cuypers en de Amsterdamse school. Het gebouw heeft waarde als werk van architect Dijkstra en als grote en beeldbepalende kerk in Noord-Beveland uit de eerste helft van de 20e eeuw.

12

Rijksmonument
herbestemd
165m²

Kerkenpaspoort

Katse Kerk

Adres	Kerkstraat 3 Kats
Bouwjaar	1659/1870
Architect	onbekend
Bouwstijl	neoclassicisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	kerk en cultureel centrum

De Katse Kerk is een bescheiden zaalkerk. De kerk is wit gepleisterd, heeft rondboogvensters en in het midden van de lange gevel een toren met een zadeldak met dakruiter.
De in 1659 gebouwde kerk werd in 1870 ingrijpend veranderd met de aanbouw van de toren. Toen werden ook de ramen vergroot en een plafond aangebracht.
In 1951 kreeg de toren zijn huidige aanzien, waarbij de houten topgevel verdween en het venster daaronder werd veranderd. De consistorie kreeg in 1889 zijn huidige omvang. In de kerk staat een preekstoel uit de 2e helft van de 17e eeuw, het kerkorgel is in 1906 geplaatst. De consistorie rechts kreeg in 1889 zijn huidige omvang. Achter de consitorie werd in 1957 het Nieuw Zeelandhuis gebouwd. Het was een geschenk van de inwoners van Nieuw-Zeeland naar aanleiding van de Watersnoodramp in 1953. Links naast de kerk ligt de voormalige pastorie. In 2002 is de kerk overgedragen aan de Stichting Oude Zeeuwse Kerken. Sinds het jaar van overdracht heeft de Katse Kerk niet meer de exclusieve functie als kerkgebouw, maar vinden er vooral sociaal-culturele activiteiten plaats. In de zomervakantie houdt de Onderwegkerk hier haar diensten, gericht op toeristenpastoraat.

Hoewel de kerk een 17e eeuwse kern heeft, wordt het uiterlijk vooral bepaald door 19e eeuwse verbouwingen met onder andere de stalen rondboogvensters en toren. In het interieur is het vlakke houten plafond een onderdeel uit die verbouwingsfase. De waarde van de kerk is vooral gelegen in de (ontwikkelings-) geschiedenis en het ensemble van kerk, consistorie, pastorie en Nieuw Zeelandhuis.

13

Beeldbepalend
Christelijk gebruik
340m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Gereformeerde Gemeente Kortgene

Adres	Torendijk 76 Kortgene
Bouwjaar	1927/1954
Architect	Chr. De Heer (1954)
Bouwstijl	modernisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten
Zitplaatsen	150
Gebruik	kerk

Op 7 november 1913 werd de Gereformeerde Gemeente van Kortgene geïnstitueerd door Ds. G.H. Kersten. Op 14 april 1914 werd aan het eind van de Torendijk een eigen kerk in gebruik genomen. Al gauw werd de kerk te klein. Er werd een stuk grond aangekocht en een grotere kerk gebouwd. Op 22 juli 1927 werd deze nieuwe kerk in gebruik genomen. Deze kerk raakte bij de Watersnoodramp van 1953 ernstig beschadigd. Architect De Heer uit Rotterdam werd geraadpleegd voor de verbouwing. Op 15 april 1954 werd de herstelde kerk in gebruik genomen. Het uit omstreeks 1750 daterende orgel werd in 1962 door de Gereformeerde Gemeente Kortgene gekocht en in gebruik genomen. In 1970 werd het kerkgebouw opnieuw grondig gerestaureerd. In 1972 kwam het geheel nieuw gebouwde verenigingsgebouw achter de kerk gereed.

In oktober 2004 is de kerk ernstig beschadigd, nadat op twee plaatsen brand was gesticht. De kerk is hersteld en ook aangepast aan de eisen van deze tijd en begin september 2005 weer in gebruik genomen.

De kerk uit 1927 was een eenvoudige zaalkerk met een tuitgevel. Bij de verbouwing in 1954 is een nieuwe entreepartij met een torenachtig uiterlijk aan het gebouw toegevoegd. Ook het houten gewelf in het interieur zal in die periode gemaakt zijn. Wel zijn nog de muurstijlen met korbelen uit de bouwtijd zichtbaar. Na de brand in 2005 zijn de banken vervangen en is de ruimte opnieuw afgewerkt. De kerk heeft waarde vanwege zijn opvallende werderopbouw entree.

14

Rijksmonument
Christelijk gebruik
340m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Nicolaaskerk

Adres	Kerkgang 2 Kortgene
Bouwjaar	1688
Architect	onbekend
Bouwstijl	laatgotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Zitplaatsen	200
Gebruik	kerk en multifunctionele ontmoetingsplek

De parochie Kortgene bestond al in 1247. De kerk, gewijd aan de H. Maagd en waarschijnlijk dochterkerk van Welle, behoorde aan het kapittel van St.-Pieter te Utrecht. Philips van Borssele verhief Kortgene in 1413 tot stad en liet wallen, poorten en een nieuwe kerk bouwen. Het stadje en de nog in aanbouw zijnde kerk gingen al een jaar later in vlammen op, maar werden snel weer herbouwd. De toren van deze kerk heeft als enige de stormvloeden van 1530 en 1532 doorstaan. Met de aanleg van de Stadspolder in 1684 kwamen de resten van het middeleeuwse Kortgene weer binnendijks te liggen. In 1684 bouwde men een nieuwe kerk en de oude kerktoren werd van een nieuw omhulsel voorzien.In de oostelijke sluitmuur bevindt zich een laatgotische poort met kraallijst, wellicht vervaardigd in navolging van eenzelfde portiek in de onderbouw van de toren. In dezelfde gevel bevindt zich een wapensteen met de tekst ‘Anno 1684’. Na de Watersnoodramp in 1953 heeft er lange tijd water in de kerk gestaan, het hoogste peil was 3,5 meter. Met hulp uit binnen- en buitenland is de kerk na de ramp hersteld en in 1954 weer in gebruik genomen. De kerk is in 2008 vernoemd naar de St. Nicolaaskapel, die in het buurtschap ‘die Streke’ stond. In 2021 en 2022 is de kerk ingrijpend verbouwd tot een huis voor ontmoeting en inspiratie.

De kerk is waardevol als de oudste kerk in de gemeente Noord-Beveland. Ook de restanten van de middeleeuwse toren zijn zeldzaam. Het interieur van de kerk is gerenoveerd, maar heeft nog een plafond uit de 19e eeuw en een oude preekstoel uit het eerste kwart van de 17e eeuw en een orgel uit 1905. Daarnaast zijn bij de verbouwing middeleeuwse tegels van de Doornikse steen aangetroffen.

15

Geen monumentenstatus
herbestemd
162m²

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

Adres	Ooststraat 1 Wissenkerke
Bouwjaar	1868
Architect	onbekend
Bouwstijl	neoclassicisme
Denominatie	n.v.t.
Zitplaatsen	n.v.t.
Gebruik	cultureel centrum

In 1868 werd aan de Ooststraat een kerk voor de Afgescheiden gemeente van Wissenkerke gebouwd. De bouw werd gefinancierd door Pieter Kallewaard, die later naar Amerika is geëmigreerd. De eenvoudige zaalkerk heeft een sierlijke, rond gesloten voorgevel met rondboogvensters. In 1981 heeft muziekvereniging Apollo het gebouw van de voormalige Gereformeerde kerk aangekocht en verbouwd met behulp van subsidie van de Gemeente Wissenkerke en het Anjerfonds. Dit is nog steeds het verenigingsgebouw van Apollo.

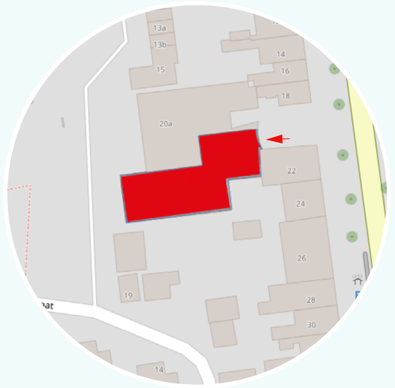
De kerk is een waardevol gebouw binnen de kerkencollectie van Noord-Beveland vanwege zijn opvallende vormgeving van de voorgevel. Deze is afwijkend door de halfronde topgevel bij een eenvoudige kerk. In de meeste gevallen werden de meer traditionele tuitgevels gebruikt.

16

Rijksmonument (orgel)
Christelijk gebruik
497m²

Perceelsgrens
Kerk
Pastorie
Begraafplaats
Overige bebouwing
Ingang kerk/pastorie

Opstandingskerk

Adres	Voorstraat 20 Wissenkerke
Bouwjaar	1969
Architect	Rothuizen & ‘t Hooft
Bouwstijl	modernisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Zitplaatsen	170
Gebruik	kerk

In 1660 kreeg Wissenkerke een eigen kerkgebouw. Het was toen nog niet meer dan een veredelde landbouwschuur. Op initiatief van de eerste predikant, ds. Johannes Lievense, kwam er in 1679 een bescheiden eigen gebouwtje. Hier kerkten ook de mensen uit Kamperland en Geersdijk. In 1779 werd het gebouw verbouwd en vergroot. In 1827 werd een nieuwe kerk gebouwd die in 1968 werd afgebroken. In november 1969 werd het huidige combinatiegebouw (dorpshuis en kerk) in gebruik genomen. Het kerkgebouw kreeg als naam ‘Opstandingskerk’. Bij de sloop van de Hervormde kerk in 1968 werden er ‘s middags gezamenlijke diensten aan de Ooststraat gehouden.

Bij het gereedkomen van het nieuwe kerkgebouw werd dat in dit gebouw voortgezet. De open toren met klok werd later vervangen door een smalle lange torenspits.

De modernistische kerk heeft aan de buitenzijde een belangrijke wijziging ondergaan door het wijzigen van de toren en de entree. Het gebouw wijkt daardoor in hoge mate af van het oorspronkelijke ontwerp. De locatie is wel van waarde vanwege de voorgaande kerkgebouwen. In het interieur zijn nog twee bijzondere orgels aanwezig. Deze orgels zijn de reden dat de kerk is aangewezen als Rijksmonument.

Bijlage 2

Voorbeelden van Zeeuwse herbestemde kerkgebouwen

1. Nieuwe Kerk te Zierikzee

De Nieuwe Kerk in Zierikzee is in de periode 1835-1848 gebouwd in neoclassicistische stijl. De kerk is sinds 1977 eigendom van de Stichting Oude Zeeuwse Kerken en is na een aantal restauraties nu in gebruik als evenementenlocatie.

2. Oostkerk te Middelburg

Deze voor de Protestantse eredienst gebouwde koepelkerk is gebouwd in de periode 1647-1667 en begin 2017 aan het kerkelijk gebruik onttrokken. In 2018 is het eigendom overgedragen aan de beheersstichting van de Nationale Monumentenorganisatie, de Stichting Monumenten Bezit. Voor de exploitatie van de Oostkerk is Stichting de Oostkerk verantwoordelijk. Deze stichting organiseert tal van evenementen en daarmee is de Oostkerk multifunctioneel te gebruiken.

3. Voormalig kerkgebouw Oud Gereformeerde Gemeente te Kamperland

Kerkgebouw daterend uit 1917. In april 1990 werd dit gebouw afgestoten en de kerkelijke gemeente ondergebracht bij dezelfde gemeente in ’s-Gravenpolder. Het kerkgebouw is in particulier bezit en al geruime tijd in gebruik als kapsalon.

4. Voormalige Gereformeerde Kerk te Baarland

Het neoromaanse kerkgebouw met toren is in 1912-1913 gebouwd, De laatste kerkdienst in deze voormalige Gereformeerde kerk vond plaats in 2003, waarna het in 2006 zijn huidige bestemming heeft gekregen: restaurant De Kleine Toren.

5. Voormalige Christelijke Gereformeerde Kerk te Biezelinge

Deze karakteristieke zaalkerk dateert uit 1917 en werd gebruikt door de Christelijke Gereformeerden. Deze kerkelijke gemeenschap verhuisde in 1990 naar een nieuw kerkgebouw in Biezelinge, de Opstandingskerk. In het kerkgebouw is De Quilterie gevestigd, waarmee het gebouw in gebruik is als atelier en verkoopruimte van quiltstoffen en patchwork benodigdheden. Achter het kerkgebouw is een woning.

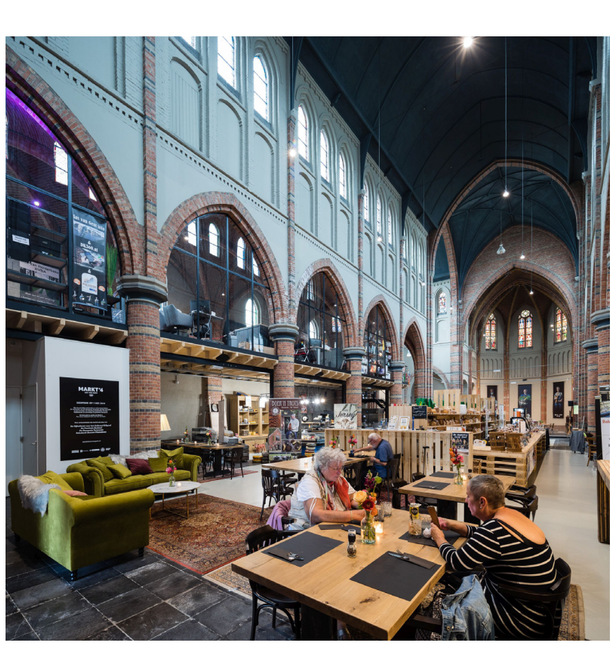

6. Voormalige Maria Hemelvaartkerk te Sas van Gent

Deze voormalige Rooms-Katholieke neogotische kerk met hoge toren dateert uit 1891-182 en was een karakteristiek vroeg werk uit het oeuvre van Joseph Cuypers, zoon van zijn bekende vader Pierre Cuypers. In 2017 is deze kerk wegens een teruglopend kerkbezoek buiten gebruik gesteld. De Cuyperskerk werd in 2018 overgedragen aan de Stichting Behoud Cuyperskerk en is nu in gebruik als markthal, waar naast een versmarkt ook een sociaal-maatschappelijk restaurant gevestigd is.

7. Voormalige Johannes de Doperkerk te Sint Jansteen

Deze voormalige Rooms-Katholieke kerk is gebouwd in de periode 1857-1860 door de in Zeeuws Vlaanderen bekende architect P. Soffers. De kerk is in 2016 aan het kerkelijk gebruik onttrokken Twee particuliere ondernemers hebben, onder de naam The Holy Spiritus, de kerk overgenomen. Zij noemen zich fruitwijn-fanaten en houden zich bezig met een ambachtelijke brouwerij en stokerij en organiseren regelmatig proeverijen en daarmee samenhangende activiteiten.

8. Voormalige Onze-Lieve-Vrouw-Visitatiekerk te Westdorpe

Deze voormalige parochiekerk werd in 1947 in gebruik genomen. Eind 2012 werd de kerk onttrokken aan de eredienst en daarna door het parochiebestuur verkocht aan de Stichting Kerk Westdorpe. De kerk werd, met steun van de gemeente Terneuzen, omgevormd tot gemeenschapshuis met de naam ‘De Kirke’. In de kerk is een glazen inbouw geplaatst waar verschillende verenigingen, die voorheen in het dorpshuis zaten, hun activiteiten kunnen houden. Elke vereniging is uitgerust met een eigen kast waar zij hun benodigdheden kunnen bewaren.

Foto: G. Barbiers

Bijlage 3

Overzicht subsidieregelingen

Voor eigenaren van rijksmonumenten zijn er, naast wettelijke verplichtingen als de vergunningen- en onderhoudsplicht, ook verschillende vormen van financiële ondersteuning. De diverse mogelijkheden voor kerkeigenaren in de gemeente Noord-Beveland worden hieronder vermeld met de nadrukkelijke toevoeging dat het alleen om rijksmonumenten gaat, behalve bij de laatstgenoemde twee regelingen.

1. Subsidieregeling instandhouding monumenten (niet-woonhuis-monumenten)

Voor het onderhoud van kerkgebouwen kunnen eigenaren aanspraak maken op subsidie van het rijk op basis van de Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim). Deze regeling bestaat al sinds 2006, maar is onlangs gewijzigd. De subsidie op basis van deze regeling is in principe 60% van de door het rijk vast te stellen subsidiabele kosten, maar 40% als de instandhoudingskosten fiscaal kunnen worden verrekend (bijvoorbeeld als ondernemer). De subsidie op basis van de Sim moet **vooraf** moet worden aangevraagd en hiervoor moet een 6-jarenplan worden opgesteld. **Ieder jaar kan tussen 1 februari en 31 maart** een aanvraag worden ingediend, waarop eind augustus/ begin september de beslissing volgt. Een subsidie wordt dan voor een periode van 6 jaar toegekend en ook de kosten voor het opstellen van een dergelijk plan zijn subsidiabel. Subsidiabel zijn verder alleen de kosten van onderhoud aan de monumentale onderdelen van het monument, waarbij de maximale subsidiabele kosten 3% van de herbouwwaarde van het monument bedragen.
Met ingang van 2022 kunnen ook de kosten voor een duurzaamheidsonderzoek worden betrokken in het subsidieverzoek.

Geadviseerd wordt voor het aanvragen van een Sim-subsidie gebruik te maken van een architecten- of bouwadviesbureau. Voor erkende bedrijven kunt u terecht op de volgende website:
www.stichtingerm.nl/erkende-bedrijven
De volledige Sim-regeling, inclusief de leidraad subsidiabele kosten, kunt u hier nalezen.

2. Subsidieregeling restauratie rijks-monumenten provincie Zeeland

De provincie Zeeland kent een subsidieregeling voor de restauratie van rijksmonumenten, niet zijnde een woonhuismonument, een groen of een archeologische monument.
Deze subsidie kan jaarlijks tussen 1 februari en 15 maart worden aangevraagd. Informatie over de provinciale regeling en de regeling zelf kunt u hier nalezen.

3. Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten

Deze rijkssubsidieregeling is niet alleen voor rijksmonumenten en heeft tot doel de herbestemming, de verduurzaming en de wind- en waterdichtheid van monumentale gebouwen te bevorderen. De regeling heeft een beperkte duur, maar de verwachting is dat deze zal worden verlengd. De regeling is hier te lezen.

5. Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)

Kerken vallen onder religieuze instellingen en daarmee onder de doelgroep van deze regeling: maatschappelijk vastgoed. Subsidie kan worden verkregen voor energieadvies, energielabel en verduurzamingsmaatregelen. De subsidieregeling is op dit gesloten omdat het budget is overtekend. Naar verwachting wordt de DUMAVA in januari 2024 weer opengesteld.

Geadviseerd wordt pas subsidie aan te vragen als het toekomstperspectief voor het kerkgebouw duidelijk is. Aan de regeling zijn voorwaarden verbonden die kunnen worden geraadpleegd op de website van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO): www.rvo.nl/subsidies-financiering/dumava.

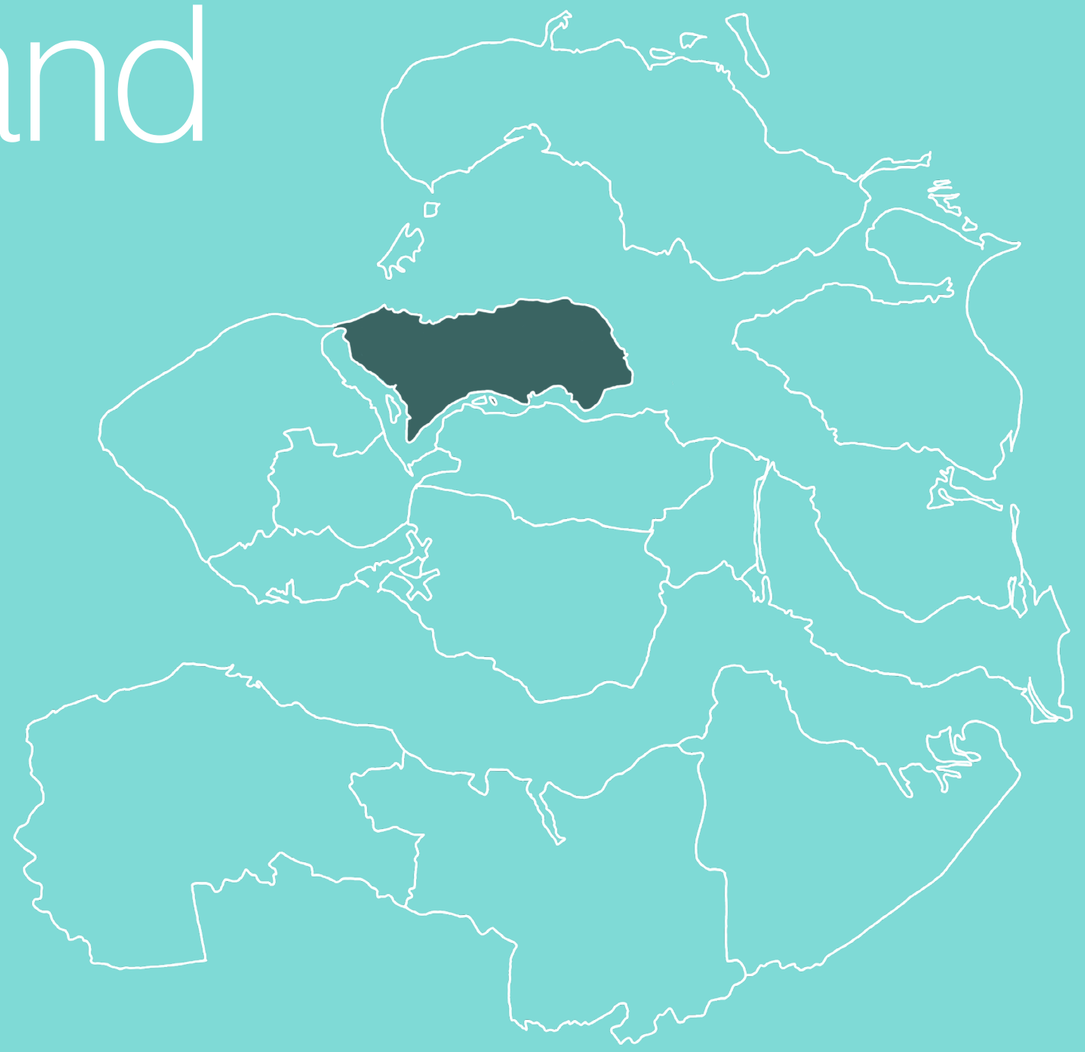
6. KlimOp (Klimaatontzorgingsprogramma)

Met deze regeling wil Provincie Zeeland eigenaren van onder andere religieuze gebouwen zoals kerken en moskeeën kosteloos adviseren en motiveren als het gaat om verduurzaming. Eigenaren kunnen advies krijgen van ervaren adviseurs. Voor meer informatie of het insturen van een aanmelding kan gekeken worden op de website van het Zeeuws Energie Akkoord.

Kerkenvisie

Noord-Beveland

In opdracht van: Gemeente Noord-Beveland
maart 2023

Erfgoed Zeeland

COUP